

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI İMPARATORLUĞU' NDA KADIN ve VAKIF İLİŞKİSİ
AYDIN SANCAĞI ÖRNEĞİ (1530-1849)**

Yüksek Lisans Tezi

DİLARA ÖZEL

İstanbul, 2021

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
İKTİSAT TARİHİ BİLİM DALI

**OSMANLI İMPARATORLUĞU' NDA KADIN ve VAKIF İLİŞKİSİ
AYDIN SANCAĞI ÖRNEĞİ (1530-1849)**

Yüksek Lisans Tezi

DİLARA ÖZEL

Danışman: Prof. Dr. TİĞİNÇE OKTAR

İstanbul, 2021

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Dilara Özel
Ana Bilim Dalı	: İktisat
Programı	: İktisat Tarihi
Tez Danışmanı	: Prof. Dr. Tiğınçe Oktar
Tez Türü ve Tarihi	: Yüksek Lisans- 2021
Anahtar Kelimeler	: Vakıf, Osmanlı İmparatorluğu, Kadın, Aydın Sancağı

ÖZET

OSMANLI İMPARATORLUĞU' NDA KADIN ve VAKIF İLİŞKİSİ AYDIN SANCAĞI ÖRNEĞİ (1530-1849)

Osmanlı İmparatorluğu' nda vakıflar dini, iktisadi ve sosyal boyutu olan kurumlardır. Belirli bir amaca hizmet eden kuruluşlardır. Vakıflar sadaka-i cariye ve ahiret inancı sonucu toplumun her kesiminden insanların dahil olabildiği bir sosyal siyaset aracı olmuştur. Saray ve çevresine mensup kesim tarafından desteklenen ve kompleks yapılar ile kendini gösteren bu kurumlar halk tarafından da ilgi görmüştür. Aydın Sancağı' nda Aydınoğulları ve Osmanlı İmparatorluğu' nun yıkılışına kadar geçen süre içerisinde çokça vakıf kurumları meydana getirilmiştir. Hem halk hem de yüksek zümreye mensup ailelerin eşleri ve kızları tarafından çeşitli vakıflar kurulmuştur. Kadınlara ait vakıfların boyutu değişkenlik göstermesine rağmen dönemin sosyal, ekonomik ve dini ihtiyaçlarını karşılayabilmişlerdir. Aydın şehrinde kadınlara ait günümüze kadar gelmeyi başarmış vakıf eserler bulunmaktadır.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Dilara Özel
Field : Economics
Programme : History of Economics
Supervisor : Professor Tiğınçe Oktar
Degree Awarded and Date : Master - 2021
Keywords : Waqf, Ottoman Empire, Woman, Aydın Sanjak

ABSTRACT

WOMAN AND WAQF RELATIONSHIP DURING OTTOMAN EMPIRE: AYDIN SANJAK (1530-1849)

In the Ottoman Empire, foundations are institutions with religious, economic and social dimensions. They are organizations that serve a specific purpose. As a result of charity and belief in the hereafter, foundations have become a social policy tool in which people from all walks of society can be included. These institutions, which are supported by the members of the palace and its surroundings and manifest themselves with complex structures, have also attracted the attention of the public. During the period until the collapse of Aydınoğulları and the Ottoman Empire, many foundation institutions were established in Aydın Sanjak. Various foundations were established by the spouses and daughters of both the public and high-class families. Although the size of women's foundations varied, they were able to meet the social, economic and religious needs of the period. In the city of Aydın, there are foundation works belonging to women that have survived to the present day.

ÖNSÖZ

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

GENEL BİLGİLER	i
ÖZET	i
GENERAL KNOWLEDGE	ii
ABSTRACT	ii
ÖNSÖZ	iii
TABLO LİSTESİ	vi
EKLER LİSTESİ	vii
KISALTMALAR	viii
GİRİŞ	2

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF KURUMUNUN TARİHİ

1.1. Vakfın Tanımı	4
1.2. İslamiyet'te Vakıf Kurumu	5
1.3. Anadolu'da Vakıf Kurumu	8
1.4. Osmanlı İmparatorluğu' nda Vakıf Kurumu	10
1.5. Vakıfların İdari Yapısı	17

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN MAL VARLIKLARININ KAYNAKLARI

2.1. Osmanlı Toplumunda Kadınların Servet Edinme Yolları.....	20
2.2. Çalışma Hayatında Kadınların Gelir Kaynakları	25
2.3. Kadınların Vakıflar ile Olan İlişkisi.....	27

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYDIN SANCAĞI' NDA KADIN ve VAKIF İLİŞKİSİ

3.1. Aydın Sancağı' nın Tarihi ve İdari Yapısı	30
3.2. Aydın Sancağı' nın İktisadi Yapısı	34
3.3. Aydın Sancağı' nda Vakıflar.....	37
3.4. Aydın İli Evkaf Defteri Hakkında.....	39
3.5. Aydın Sancağı' nda Kadınlara Ait Vakıf Kayıtları.....	44
3.6. Aydınoğulları' na Ait Vakıflar.....	58
SONUÇ	70
KAYNAKÇA	72
EKLER	80

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No.
Tablo 1 : Bina Sayısı.....	41
Tablo 2 : Aydın Sancağı' nın Gelir Kalemleri ve Miktarı (Akçe).....	42
Tablo 3 : Kazaların Vakıf Gelirleri.....	43
Tablo 4 : Hacı Sinan ve Ordu Başa Hatun Vakfi' nin 1530 Senesindeki Varlıkları ...	51
Tablo 5 : Hacı Sinan ve Ordu Başa Hatun Vakfi' nin Günlük Masrafları (Akçe).....	52
Tablo 6 : Şah Banu Hatun Vakfi' nin Masrafları	57
Tablo 7 : 571 Numaralı Evkaf Defterinde Adı Geçen Kadınların Vakfettiği Varlıkları	63
Tablo 8 : El-Hace Ümmühan Kadın Vakfi Senelik Masraf.....	69

EKLER LİSTESİ

	Sayfa No.
Resim 1 : Şeyh (Nefise Hatun) Hamamı-Tire	80
Resim 2 : Şeyh Nusrettin Efendi Medresesi-Tire	81
Resim 3 : Şeyh Nasurettin (Nefise Hatun) Cami-Tire	82
Resim 4 : Narin Cami-Tire.....	83
Resim 5 : Hafsa Sultan Cami-Tire	84
Resim 6 : Hafsa Hatun Türbesi-Tire	85
Resim 7 : Hafsa Hatun Çeşmesi-Birgi	86
Resim 8 : Saadet Hatun (Azize Hatun) Hamamı-Selçuk	87
Resim 9 : Gürcü Melek Cami-Tire.....	88
Resim 10 : Bezdegüme Cami-Birgi	89
Resim 11 : Şahuban Cami-Gölmarmara	90
Resim 12 : Hatuniyye Cami-İzmir	91
Resim 13 : Hatuniyye Cami	92
Resim 14 : Yalı Cami-Konak.....	93
Resim 15 : Atike Hanım Sebili-Aydın	94
Resim 16 : Cihanoğlu Cami-Aydın.....	95

KISALTMALAR

Akt. Aktaran

Bkz. Bakınız

C. Cilt

çev. Çeviren

H. Hicri

haz. Hazırlayan

M. Miladi

s. Sayfa Sayısı

Sad. Sadeleştiren

TDV. Türkiye Diyanet Vakfı

TTK. Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf kurumu kendinden önceki devletlerin devamı niteliğinde olup adeta bir vakıf medeniyeti özelliği göstermektedir. Vakıflar hayatın her alanında yer almış, ihtiyaç sahiplerine yardımcı olmuş ayrıca burada görevli kişiler için bir istihdam alanı yaratmıştır. Osmanlı toplumunda ekonomik olarak en alt tabakadan en üst tabakaya kadar herkes bu hayır kurumlarına gücü yettikçe menkul ve gayrimenkul bağışlarda bulunmuşlardır. Saray, ulema ve askeri zümreye mensup kişilerce tesis edilen büyük vakıfların yanı sıra reaya tarafından da mahallelerde bulunan cami, mescit, sıbyan mektebi, zaviye, çeşme ve yol tamirâtı için pek çok şey vakfedilmiştir. Vakıflar konusu bakımından oldukça geniş bir yelpazeye sahiptir. Vakfetmek belirlenen şartlar çerçevesinde cami, mescit, medrese, çeşme, kervansaray, mektep, darülhuffaz, hastane, tumarhane, zaviye gibi yapılar inşa ettirmek ya da dükkân, bağ, bahçe, kitap, kişisel eşyalar, nakit para bağışlamak şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda ahiret ve sadaka-i cariye inancı toplumun her kesiminden insanların hayır işlerine karışma isteğine vesile olmuştur. Bu noktada erkekler kadar kadınlar da bir o kadar gayretli ve isteklidirler. Saray ve çevresine mensup kadınlar tarafından yaptırılan hayır kurumları ve bu kurumların ihtiyaçlarını karşılamak için vakfedilen yerler bulunmaktadır. Raiyyet sınıfından olan kadınlar da saray ve çevresine mensup kadınlara nazaran vakfettikleri şeyler çok daha mütevazı olup daha çok yaşadıkları mahalleler ile sınırlı kalmıştır. Ancak yaşanan isyanlar, doğal afetler, yangınlar, çeşitli sebepler ile göçlerin yaşanması sonucu şehir silüetinin değişmesi ile birlikte vakıfların zaman içerisinde varlıklarını sürdürebilmeleri zorlaşmıştır.

Çalışmamızın birinci bölümünde vakıf kurumunun tanımına, İslam devletlerinde ve Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf sistemine ve vakıfların idari yapısına yer verilmiştir.

İkinci bölümde kadınların sosyo-ekonomik hayattaki yeri ve vakıflar ile olan ilişkisini ortaya koyabilmek amaçlanmıştır. Kadınların mal varlıklarının kaynaklarına, servet edinme yöntemlerine ve vakıflar ile olan ilişkisi üzerine bilgi verilmeye çalışılmıştır.

Üçüncü bölümde Aydın Sancağı ele alınarak siyasi ve iktisadi tarihi hakkında bilgi verilmeye çalışılmıştır. Çalışmamızda Mehmet Akif Erdoğan tarafından 2016 senesinde metin ve incelemesi yapılan 571 Numaralı Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri esas alınarak bu defterde adı geçen kadınlara ait kayıtlara yer verilmiştir. Çalışmamız esnasında yaşadığımız en büyük zorluk ise Aydın Sancağı ve Menteşe Sancağı' na ait kadı sicillerinin bulunmaması olmuştur. Aydın Sancağı' nı incelediğimiz dönem aralığında padişah ve sadrazam hassı şeklinde olup Aydın' da yaşamış nüfuz sahibi aileler tarafından da kurulmuş vakıflar ve onlardan günümüze miras kalan vakıf eserler bulunmaktadır. Aydın' da günümüze kadar gelmeyi başarmış ve kadınlar tarafından inşa ettirilmiş ya da bir şekilde çeşitli şekillerde vakfedilen menkul ve gayrimenkuller ile desteklenmiş vakıf eserlerini ortaya koyabilmeyi amaçladık. Veri sınırlılığında kaynaklı daha rahat ve verimli bir şekilde ilerleme imkânımızın olmaması sonucu çalışmamızın mahiyetini genişletemedik.

BİRİNCİ BÖLÜM

VAKIF KURUMUNUN TARİHİ

Belirli amaçlarla meydana getirilmiş bir kuruluş olan vakıflar Osmanlı İmparatorluğu'nda dini, sosyal ve ekonomik alanlarda devlete yardımcı bir kurum olmuştur. Çeşitli amaçlarla meydana getirilmiş ve pek çok alanda hizmet verme gayesi taşıyan vakıfları tek bir açıdan ele almak doğru değildir. Hayri eserler ve bunlar için yaratılan gelir kaynakları tamamen vakıflar aracılığı ile gerçekleşmiş ve gerekli ihtiyaçlar bu şekilde karşılanmıştır. Vakıf eserlerin büyük bir kısmı saray, ulema ve askeri zümreye mensup kişilerce yapılmış olsa da reaya tarafından küçük çaplı vakıf girişimleri de söz konusudur. Kimi zaman zaviye, medrese, mescit, cami gibi din ve eğitim alanında hizmet veren yerlerin kimi zaman ise mahallede bulunan çeşme, sebil, yol gibi yapıların bakımını ve onarımını sağlamak amacı ile menkul ve gayri menkul bağışlarda bulunulmuştur.

1.1. Vakfın Tanımı

Vakf; duruş, durma ve bağışlanan bir malın veya mülkün satılmamak şartı ile hayır işlerine harcanması şeklinde tanımlanmaktadır¹. Vakıflar doğrudan doğruya İslam ahlakına ve esaslarına dayalı doğmamıştır². İslami anlamda bir malın karşılık beklenmeksizin Allah yolunda harcanması şeklinde tanımlanıyor olsa da doğrudan bu kavramı İslam'a bağlamak doğru değildir. Dünyada ilk vakıflar veya vakıf benzeri kurumların; ne zaman, nerede ve kimler tarafından kurulduğu bilinmemektedir³. Ali Himmet Berki; Müslümanlıktan önce vakfın hukuki bir niteliği olan kurum olmadığı ancak birçok vakıf eserinin dini ve içtimai bir amaca hizmet ile ortaya çıktığını dile

¹ **Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, "Vakf", İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1959, s.745.

² Fuad Köprülü, "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti", **Vakıflar Dergisi**, Sayı.1, 1938, s.10.

³ Neşet Çağatay, "Vakıf ve Tarihi Gelişimi", **1. Vakıf Haftası** (5-11 Aralık) 1983, s.18.

getirmektedir⁴. Mehmet Genç ise vakıfların menşesi hakkında ne Osmanlı ne de bir İslam icadıdır, şeklinde yorumlamaktadır⁵.

Vakıf kavramı her ne kadar İslami bir çerçeveye dayandırılmış olsa da kadim bir kurumdur. Kurumsal anlamda vakıflar ile karşılaşılmasına rağmen eski Türk kavimlerinde, Mezopotamya ve Arap coğrafyasında vakfa benzer faaliyetlerin gerçekleştirildiği görülmektedir. İnsanlar hayır işlerini yaparken manevi gayeler ile yapmışlar ve bu dünyadan göçüp gittikten sonra bile arkalarında bir iz bırakmak istemişlerdir. Vakıf kurumunun temelini bu iz bırakma isteği oluşturmaktadır.

1.2. İslamiyet'te Vakıf Kurumu

İslam dini insan merkezli, hayır ve hasenatı teşvik eden ahlak temelli bir inanıştır. Vakıfların tarihi geçmişi hakkında kesin ifadeler yer verilmiyor olsa da vakfın hukuken ve fikren mevcudiyetinden bahsedememek ile birlikte fiili olarak varlığından söz etmemiz mümkün görünmektedir⁶. Mabetler, kuyular, çeşmeler ise bunlara en büyük delildir. Kadim eser olarak nitelendirilen bu deliller Hz. İbrahim'e kadar dayandırılmakta ve Halilürrahman Vakıflar olarak adlandırılmaktadır⁷.

Kur'an-ı Kerim' de doğrudan doğruya vakıf kelimesi zikredilmemiş olsa da İslam alimleri hadis ve ayetlerden yola çıkarak vakfı Hz. Peygamber zamanına dayandırmaktadır. Ama vakfı doğrudan İslam'ın dini ve ahlaki esaslarına dayandırmanın da yanlış olacağı ortadadır⁸. Bu yüzden vakıflar için; İslam memleketlerine mahsus hukuki bir müessesedir⁹ demek daha doğru bir tanımlama olacaktır.

---

⁴ Ali Himmet Berki, "Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkışafı ve Tekamülü Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler", **Vakıflar Dergisi**, Sayı. 6 (1965), s.9.

⁵ Mehmet Genç, "Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar", **Vakıflar Dergisi**, Sayı.42 (Aralık 2014), s.10.

⁶ Berki, s.9

⁷ Berki, s.9

⁸ Fuad Köprülü, s.3, 10

⁹ Vasfi Raşit Sevig, **Romanın Hususi Hukukunun Esasları**, Ankara: Recep Ulusoglu Basimevi, Akt. Bülent Köprülü, s.494.

Kur'an-ı Kerim' de zekât, sadaka, infak, it'am, ihsan, Allah' a güzel ödünç verme, yararlı iş, malından verme, hayır işleme, maun gibi hususlara işaret eden ayetler vardır¹⁰. Bu ayetlerin bazıları şunlardır;

Zekât¹¹; “...insanlara güzel söz söyleyin, namazı kılın, zekâtın verin, diye emretmiştik. Sonunda azınız müstesna, yüz çevirerek dönüp gittiniz.”

Sadaka¹²; “Sevdiğiniz şeylerden Allah yolunda harcamadıkça iyiye eremezsiniz. Her ne harcarsanız, Allah on hakkıyla bilir.”

Hayır işleme¹³;“ Onlar, Allah' a ve ahiret gününe inanırlar; iyiliği emreder, kötülükten men ederler; hayırlı işlere koşuşurlar. İşte bunlar iyi insanlardır”.

Yukarıdaki ayetlere benzer daha birçok yardıma ve hayır işlerine teşvik eden, hayır işleyenlerin ödüllendirileceği müjdesini veren ayetler bulunmaktadır. Bu ayetlerden yola çıkarak pek çok kişi tarafından hayır kurumları tesis edilmiş ve çeşitli mallar vakfedilmiştir. Kur'an-ı Kerim' deki bu emirler müminler arasında iyilik yarışına vesile olmuştur¹⁴.

Hayırların en güzeli sürekli olandır. Sadaka-i cariye kavramı da sürekli iyilik getiren sadaka anlamı taşımaktadır¹⁵. Yol, köprü, çeşme, okul, hastane gibi yapılar yaptıran ölse dahi insanlar yararlandığı sürece yaptıran kişiye sevap kazandırmaya devam etmektedir¹⁶.

---

¹⁰ Öztürk, s.39-40

¹¹ Kur' an, Bakara Suresi, 2/83

¹² Kur' an., Al-i İmran Suresi, 4/92

¹³ Kur' an., Al-i İmran Suresi, 4/114

¹⁴ Ziya Kazıcı, **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**, İstanbul: Bilge Yayınları, 2003, s.63.

¹⁵ Ahmet Akman, Eski Vakıflar Hukuku Bağlamında Vakıf Müessesesi ve Günümüzdeki Etkileri, **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, c.26, Sayı.22 (2018), s.195.

¹⁶ Akman, s.195

Sadaka-i cariye ile ilgili Hz. Peygamber'in hadislerinden birisini Ömer Hilmi Efendi şöyle nakletmektedir:

... İnsan vefat ettiğinde ameli munkati olup artık defteri ameline mesubat kayıt olunmaz olur fakat üç şeyden naşı olan ameli munkati olmayıp andan dolayı ilelebed defteri ameline sevab kayıt olunur. Bu üç şeyden evkisi ile yevmilkıyam cari ve baki olan sadakadır ki vakıf suretile inşa olunan asarı hayriyedir...İkincisi kendisi ile intifa olunan ameldir...Üçüncüsü validiın irtihalinden sonra ona hayır dua eder veledi salihdir...¹⁷

Sürekli hayır, faydalanılan ilim ve ardında kendisine dua eden hayırlı evlat bırakanların sevapları yazılmaya devam etmektedir. Bu hadis-i şerif vakıflar ile ilgili delil gösterilen en meşhur hadistir.

Vakıflar ile ilgili hadisler ve ayetler haricinde ise Hz. Muhammed'in fiili örneklığı de söz konusudur. Örneğin; Hicret'in 3. yılında bir arsa satın alıp oraya mescit yaptırması¹⁸, Hz. Aişe 'nin naklettiğine göre Medine'deki yedi parça mülkünü vakfetmesi¹⁹, Fedek ve Hayber hurmalıklarını erzak ve parası tükenmiş yolculara ve İslam'ı muhafaza için yapılacak işler için vakfetmesi²⁰ fiili örnek olarak gösterilmektedir.

İslamiyet'in geniş bir coğrafyaya yayılması sonucu buralarda kurulmuş devletlerde İslam kültürünün izlerine rastlamamak nerede ise imkansızdır. Hz. Muhammed'in sünnet ve hadislerinden yola çıkarak vakıf kurmak dini bir ödev ve sorumluluk olmuştur. Yapılan vakıf eserlerinde çokça İslami izlere rastlamak mümkündür. İnşa edilmiş kervansaraylar, medreseler, su kanalları, şifahaneler, camiler, mescitler, zaviyeler, darülhuffazlar bunlardan sadece bir kısmıdır.

---

¹⁷ Ömer Hilmi Efendi, **İthaf-Ül Ahlaf Fi Ahkam-İl Evkaf**, Ankara: VGM Yayınları, 1977, s.9-10.

¹⁸ Akman, s.195

¹⁹ Ahmet Akgündüz, **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**, 2.Baskı, İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 1996, s.59

²⁰ Öztürk, s.45

İslam devletlerinde ilk vakıf eser Emeviler halifesi Abdülmelik oğlu Velid tarafından başkent Şam'da yaptırılmış Ümeyye Camii'dir. Abbasiler ise kendilerinden önceki devletlerin özellikle Emeviler'in devrinde başlamış olan vakıf geleneğini sürdürmüş ve tedvin etmiştir. Örneğin; Abbasilerden önce Müslümanların cami inşası için bağış yaptıkları, camileri onardıkları bilinmektedir. Mısır'da bir tarım arazisinin gerçek anlamda hayri bir vakfa dönüştürülmesi ile ilgili en eski belge Abbasi dönemine ait H. 307 tarihli Abbasi Vakfiyesi olmuştur²¹. Abbasiler dönemine ait çok sayıda cami, mescit ve zengin kitap koleksiyonuna sahip kütüphaneler karşımıza çıkmaktadır. Halife Me'nun zamanında Bağdat'ta *Beytülhikme* adında halka açık bir kütüphane olarak hizmet veren bir eğitim müessesesi kurulmuştur²².

1.3. Anadolu'da Vakıf Kurumu

İslam iktisat tarihi Kur'an-ı Kerim ve hadislerin bulunduğu ilkelere dayanmak ile birlikte evren, insan ve toplum dengesine dayalı bir sisteme tabiidir²³. Bu sistem içerisinde vakıflar toplumda adil gelir dağılımını sağlayan, cimrilik ve müsriflikten kaçınmayı öğütleyen, yaradılış nedeni olarak Allah'a kulluk görevini, iyilik yapma ve yardım etme duygusunu yansıtmaya yardımcı bir kurum niteliğine sahiptir. Anadolu'da kurulmuş beyliklerde ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde vakıf kurumunun toplum hayatına yansıyan örneği pek çoktur. Örneğin; Sivas, Tokat, Malatya, Kayseri, Niksar ve Amasya çevresinde kurulmuş olan Danişmendliler yaptırdıkları medreseler ile ünlüdür. Tarihte ilk kubbeli medreseler olarak kayda geçmiş Yağlıbasan Medreseleri Anadolu'da yapılmış ilk medreseler kabul edilmiştir²⁴. Anadolu'da medreseler vakıf olarak kabul edilmiş başarılı öğrencilere burs verilmiş ve medreselerin ihtiyaçları karşılanmıştır²⁵. Bir diğer önemli beylik ise Artuklular olmuştur. Artuklular, Suriye bölgesinde ilk medrese girişiminde bulunmuş beyliktir²⁶. Diyarbakır'da Mesudiye

²¹ Bahaeddin Yediyıldız, "Vakıf", *İslam Ansiklopedisi*, C.42, İstanbul: TDV Yayınları, 2012, s.480.

²² Hakkı Dursun Yıldız, "Abbasiler", *İslam Ansiklopedisi*, C.1, İstanbul: TDV Yayınları, 1998, s.40.

²³ Ahmet Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, 13. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, Ekim 2015, s.61, 114.

²⁴ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.132

²⁵ İsmet Kayaoğlu, "Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış", *2. Vakıf Haftası* (3-9 Aralık 1984), s.24.

²⁶ *Türk Dünyası Kültür Atlası*, Selçuklu Dönemi, C.2, İstanbul: Türk Dünyasına Hizmet Vakfı Yayınları, 1998, s.97.

Medresesi'ni, Halep ve Mardin yöresinde ise çok sayıda medrese, kervansaray ve cami yaptırmışlardır²⁷.

XI. ve XIV. yüzyıllar arasında Anadolu topraklarında hüküm sürmüş Anadolu Selçuklu Devleti' ndeki esnaf birlikleri vakıf kurumunu besleyen ve sosyal refahı sağlayan bir aracı kurum niteliğindedir. Bu esnaf birlikleri Ahi olarak adlandırılmaktadır. Servet ve mülkiyetin yaygınlaşmasına yönelik izlenen politikalarda vakıflara yardımcı olmuş olup Anadolu' da izlenen iskân politikasında da son derece önemli bir yere sahiptir. Bu esnaf birlikleri sadece gençlere meslek edindirmek için görev almamaktadır. Yolların güvenliğini sağlamak, köprü inşası, derbentlerin tamiri, toprağı şenlendirmek, medreseler kurmak kısacası yerleştikleri yeri bayındır hale getirmek de diğer görevleri arasındadır²⁸. XIV. yüzyıl seyyahlarından İbn Battuta Anadolu' ya gerçekleştirmiş olduğu seyahatinde Anadolu için dünyanın en güzel ve en temiz halkının burada yaşadığını söyler²⁹. Gezdiği yerlerde sürekli olarak zaviyelerden bahseden İbn Battuta zaviyelerde çalışan kadınlardan bahsederek bu kadınların haftada bir kez ekmek yaptıklarından söz etmektedir³⁰.

Anadolu Selçuklu Devleti' nde Ahilerin rolü çok büyük olmak ile birlikte dönemin sultanları tarafından da çeşitli binalar inşa ettirilmiş ve bunların ihtiyacı için de vakıf kaynakları sağlanmıştır. Örneğin; bunlardan en eskisi 1205 yılında inşa ettirilmiş Kayseri'deki Gevher Nesibe Hatun'a aittir³¹. Anadolu Selçuklu Devleti' nde Gevher Nesibe Hatun dışında Selçuk Hatun, Raziyye Hatun, Mahperi Hatun, Kutlu Melek Hatun gibi hayırsever kadınlar medrese, kütüphane, imaret, darüşşifa, zaviye gibi hayri kurumlar inşa ettirmişler ve vakıflar ile desteklemişlerdir³².

²⁷ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.134

²⁸ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.164

²⁹ Said A. Aykut, *İbn Battuta Seyahatnamesi*, C.1, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000, s.400.

³⁰ Aykut, s. 404

³¹ Osman Turan, *Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti*, 7. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998, s.346-347.

³² Aynur Durukan, "Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar", Fahameddin Başar (haz.), *Vakıf Kuran Kadınlar* içinde (21-36), Ankara: VGM Yayınları, 2019, s.22-28.

1.4. Osmanlı İmparatorluğu' nda Vakıf Kurumu

1261 yılında Moğollara karşı Türkmen hareketinin başlaması Türkmen Beylikleri 'nin kurulmasına zemin hazırlamıştır. Osmanlı Beyliği de bu beyliklerden biridir³³. Anadolu topraklarındaki siyasi çekişmeler, gaza anlayışı, Moğol ve Haçlı saldırıları Batı Anadolu'da Gazi Türkmen Beylikleri 'nin kuruluşunu kolaylaştırmıştır³⁴. Osmanlı hanedanının ilk padişahı sayılan Osman Gazi hakkında yeterli bilgi bulunmasa³⁵ da bir uç beyi olduğu Moğol kontrolünün zayıflamasından yararlanıp Bizans'a saldırdığı³⁶ ve Ahilerin³⁷ nüfuzundan faydalandığı bilinmektedir³⁸. Osman Gazi; yaşamı boyunca Mısır, İran ve Kırım medreselerinden çıkıp gelmiş zaviyelerde ilim öğreten, İslam şövalyesi gazi, Alperen, derviş unvanlarına sahip kişiler ile iş birliği içinde olmuştur³⁹. Bu dervişler; Anadolu' nun çeşitli yerlerine yerleşmiş ve toprak işi ile uğraşmış, tenha yerlerde toprak açıp bağ bahçe işi yapmıştır⁴⁰.

Fethettikleri toprakları İslami kurallara göre arazi, haraci, öşri ve emiri olmak üzere üçe ayıran Osmanlı İmparatorluğu' nda arazi-i emiriyye ve arz-ı memleket denilen yerler önem teşkil etmektedir⁴¹. Arazi-i emiriyyeden ayrılmış vakıf ve mülk topraklar resmi, dini, içtimai ve ilmi hizmetlere tahsis edilmiş olup vakıf topraklar için bunların satışı, hediye edilmesi, parçalanması kesinlikle yasak kılınmıştır⁴².

Osmanlı İmparatorluğu' nda ilk vakıf eser Orhan Gazi tarafından 1331 yılında inşa ettirilmiş olan İznik Medresesi'dir⁴³. Medresenin giderleri için vakıflar tesis edilmiş ve 23 Şubat 1724 tarihli bir belgede Kozluca köyü bu medreseye vakfedilmiştir⁴⁴. İznik'e bağlı Yenişehir'de de Orhan Gazi tarafından; muhtaçlara çorba dağıtılması için imaret yaptırılmıştır⁴⁵. Bursa'da Orhan Gazi zamanında cami, tabhane, han; Çelebi

³³ Halil İncalcık, Osmanlı Devleti' nin Kuruluşu, **Türkler**, C.9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.67.

³⁴ İncalcık, s.68

³⁵ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, C.1, 5. Baskı, Ankara: TTK Basımevi,1988, s.496.

³⁶ İncalcık, Osmanlı Devleti' nin Kuruluşu, s.71

³⁷ Ömer Lütfi Barkan, Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri, **Türkler**, C.9, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 1988, s. 133.

³⁸ Uzunçarşılı, s.496

³⁹ Barkan, s.135

⁴⁰ Barkan, s. 137

⁴¹ Uzunçarşılı, s.504

⁴² Uzunçarşılı, s.505

⁴³ Kazıcı, s.87

⁴⁴ Kazıcı, s.88

⁴⁵ Uzunçarşılı, s.522

Mehmet zamanında Sultaniye Medresesi yaptırılmıştır. Edirne’de II. Murad zamanında cami, imarethane, muallimhane, misafirhane, mevlevihane yaptırılmıştır. İstanbul’da ise Fatih Sultan Mehmet zamanında Sahn-ı Seman Medreseleri açılmıştır⁴⁶. Sınırlar genişledikçe vakıflar da sayıca artmaya başlamış ve yönetim merkezlerinde yoğunlaşmıştır.

Sınırların genişlemesi ile birlikte sosyal ve iktisadi hayatın gerekliliği doğrultusunda kervansaraylar, ribatlar, çeşmeler, su kanalları, sarnıçlar, hanlar, hamamlar, hastaneler gibi yapıların inşası önem kazanmıştır. Osmanlı İmparatorluğu’na ait ilk hastane 1399 yılında Bursa’da Yıldırım Bayezid tarafından yaptırılmıştır⁴⁷.

Kütüphaneler, sadaka-i cariyeye inancının göstergesi bir hayri eserdir. Osmanlı İmparatorluğu’nda bilinen ilk kütüphane Fatih Sultan Mehmet zamanında Zeyrek ve Ayasofya medreselerinde açılmış ve Fatih Sultan Mehmet ömrü boyunca İstanbul’da on bir tane kütüphane açılmasını sağlamıştır⁴⁸.

Toplumun her kesiminden insanın dahil olmaya özen gösterdiği vakıflar, kurulurken belirli hükümler altında resmiyet kazanmaktadır. Vakıflar kurulurken vakfiye adında vakfın şartlarını gösteren şeriat hükümlerine göre düzenlenmiş senetler bulunmaktadır⁴⁹. Bu senetler kurulmuş olan vakfın yönetmeliğidir⁵⁰. Vakfiyelerde; vakfın işleyişi, gelir sağladığı mallar, vakıf kurucusunun adı ve vakıf politikaları yer almaktadır⁵¹. Vakıflar vakfedilen malın cinsine, niteliğine, sürekliliğine ve şahsiliğine göre farklılık göstermektedir. Her vakfın belli bir kuruluş amacı vardır.

Geliri ile zengin fakir ayrımı yapmadan toplumdaki her kesimin yararlandırıldığı vakıflara hayri vakıflar denmektedir. Cami, medrese, hastane, mektep, çeşme, kuyu, kabristan, misafirhane gibi toplumun doğrudan doğruya faydalandığı kurumlar hayri vakıflara örnektir⁵². Halka doğrudan doğruya hizmet vermek amacı ile sunulmuş olan hayri vakıfların ihtiyaçlarını gidermek ve sürekliliğini sağlamak adına

⁴⁶ Uzunçarşılı, s.523

⁴⁷ Uzunçarşılı, s.544

⁴⁸ Samiha Ayverdi, **Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih**, İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı, 4. Basım İstanbul: 1983, s.102.

⁴⁹ **Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük**, “Vakfiyye”, İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1959, s.745

⁵⁰ Kazıcı, s.49

⁵¹ Ahmet Çaycı, **Türk-İslam Kültüründe Vakıf ve Sanat**, Palet Yayınları, 2018, s.25.

⁵² Öztürk, s.82

kurulmuş olan diğer vakıf türü ise akar vakıflardır. Bu vakıflardan elde edilen gelir sayesinde hayri vakıfların masrafları karşılanmakta ve halka hizmet vermede kesinti yaşanmasına engel olunmaktadır⁵³.

Kimi hayırseverler kendi adlarına sağ iken mallarının tamamını veya bir kısmını vakfetmiştir. Bu hayır vakıflarına zürri (evlatlık) vakıflar adı verilmiştir. Zürri vakıflarda amaç; sadece hayır işlemek değil, kendi nesebinden gelenlere de mal bırakmaktır. Kalan malın bölünmemesi için vakfı kendi soyundan gelene bırakması olarak da yorumlanmıştır⁵⁴.

Doğal afetler, hastalık gibi durumlarda kişilere yardımcı olan vakıflara avarız vakıfları denmektedir. Bu vakıflarda Müslim ve gayrimüslim ayrımı yoktur⁵⁵. Bu vakıfların geliri o yörenin ileri gelen zengin kesiminden veya sakinlerinden para toplanarak sağlanmış ve ihtiyaçlar bu şekilde karşılanmıştır⁵⁶. Hastaların tedavisi, fakirlerin cenaze işleri, kızların çeyizi, yol, kaldırım, esnafa yardım, borcunu ödeyemeyenlere yardım, bakım ve onarım işleri bu vakıflar aracılığı ile gerçekleştirilmiştir⁵⁷. Avarız vakıfları konusu bakımından para vakıflarına benzer ve çokça avarız vakıf bulunmaktadır. Edremit yöresinde avarız vakıflar sayesinde Hilal-i Ahmer gibi hayır kurumlarına milli ve vatani yardımlarda bulunulduğu bilinmektedir⁵⁸.

İslam dininde faiz yasaktır. Para vasıtasıyla yapılan taşınır servete dayalı vakıflar ise riba tehlikesinden dolayı tartışmalı bir konu olmuştur⁵⁹. Ancak Osmanlı İmparatorluğu'nda konuya dair yapılan düzenlemeler ile çoğunluğun caiz kabul ettiği şekilde çok sayıda para vakfı kurulmuştur. Para vakıflarında sistemin işleyiş mekanizması; sermayeden nakit ihtiyacı olan kişilere belirli bir oran üzerinden kredi vermek ve bu krediden elde edilen geliri vakfin amacına uygun harcanması şartı ile kullanma şeklindedir⁶⁰. Para vakıfları için Osmanlı Devleti'ndeki ilk finansman ve kredi

---

⁵³ Öztürk, s.83

⁵⁴ Kazıcı, s.135

⁵⁵ Öztürk, s.86

⁵⁶ Kazıcı, s.138

⁵⁷ Öztürk, s.86

⁵⁸ Akgündüz, s.288

⁵⁹ Ahmet Tabakoğlu, "Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi", **Cumhuriyetin 80.Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu. Ankara**, 15-17 Aralık 2003, s.29.

⁶⁰ Mehmet Fatih Güner, Osmanlı Dönemi Para Vakıfları ve Günümüz Finansal Piyasalarında Para Vakıflarının Yeri, **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, C.23, Sayı.2 (Aralık 2019), s.253.

kurumudur diyebiliriz. Bilinen ilk para vakfı Fatih Sultan Mehmet tarafından yeniçerilerin et ihtiyacını karşılamak üzere kurulmuştur⁶¹. Fatih Sultan Mehmet Devri'nde İstanbul'da kurulan vakıfların %45'i para vakfı şeklindedir⁶². Anadolu'da ise Edirne'de 1432 tarihinde Yağcı Hacı Muslihuddin tarafından bağışlanan on bin akçe ilk para vakfı örneği olmuştur⁶³. Vakfın dini ve sosyal hizmetlerini karşılamada finansal bir kaynak görevi gören para vakıfları bir tür sosyal güvenlik kurumu görevi üstlenmiştir⁶⁴. Uzun bir süre yeniçerilerin orta sandıklarının, esnaf sandıklarının, avarız vakıflarının⁶⁵ faaliyetlerini yürütmesine yardımcı olmuştur.

Vakıflar; insanlar arasındaki bağı güçlendiren, iyilik yapmaya teşvik eden dinen kesin bir hüküm içermiyor olmasına rağmen Allah'a yakınlık duymamızı sağlayan bir kurumdur. Türkler'in Orta Asya'dan beri süregelen ihtiyaç sahiplerine yardım etme geleneği İslamiyet'i kabul etmelerinden sonra daha da güçlenmiştir. "Komşusu açken tok yatan bizden değildir" hadisinden yola çıkılarak çeşitli amaçlar ile vakıflar kurulmuştur. Kişilerin ve devletlerin gelip geçiciliği sebebiyle toplum ve din ön planda tutulmuş dini ve ahlaki kurallar çerçevesinde çeşitli mallar vakfedilerek hayır ve yardım etme fikrinin devamlılığı sağlanmıştır⁶⁶.

Vakıflar çeşitli alanlarda hizmet vermektedir. Ancak hayrın sadece mescit ile sınırlı olamayacağını düşünen Müslümanlar imaret, çeşme, medrese, hastane gibi yapılar da inşa etmişlerdir⁶⁷. Bu yüzden vakıfları sadece tek bir hizmet yönünden sınırlandırmak ve incelemek doğru olmamaktadır. Vakıf kurmak demek sadece bina yapmak demek olmamış vakfın geliri için ev, bahçe, arsa, hamam gibi gelir getiren mülkler de vakfedilmiştir⁶⁸. Vakıflar konu bakımından serbest bırakılmıştır. Bu yönden vakıflar çeşitli ihtiyaçları giderebilmiştir. Örneğin; yaşlılara elbise, evlilik çağı gelmiş kızlara çeyiz, öğrencilere yemek, kuşlara yiyecek yem, kalelerin bakım ve onarımı⁶⁹,

⁶¹ Tabakoğlu, *Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi*, s.29

⁶² Mehmet Şimşek, Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar, **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.27, S.1, 1986, S.220.

⁶³ Güner, s.253

⁶⁴ Tabakoğlu, *Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi*, s.30

⁶⁵ Güner, s.256

⁶⁶ Birsen Gökçe, "Vakıfların Sosyal Yönü", **1. Vakıf Haftası** (5-11 Aralık) 1983, s.107.

⁶⁷ Ayfer Seyrek, "Türk Tarihinde Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Önemi", **1. Vakıf Haftası** (5-11 Aralık 1983), s.100.

⁶⁸ Gökçe, s.108

⁶⁹ Füzûzan Selçuk, "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyılına Kadar)", **Vakıflar Dergisi**, C.1, Sayı.6 (1965), s.22.

doğanın korunması, öğrenci yurtları, sebil, kütüphane, tabhane, kimsesiz çocuklara yuva, dullara destek olan yardım fonları⁷⁰ gibi daha birçok konudaki ihtiyaçlar vakıflar vasıtası ile karşılanmıştır. Bu tarz vakıflarda bir bina inşası ya da tahsisi söz konusu olmamak ile birlikte mütenevvi hayır işleri olarak adlandırılmaktadır⁷¹.

İlmi ve dini hizmet veren başlıca vakıf kurumları camiler ve medreseler olmuştur. Bu kurumlarda mevlit okuma, dini günlerde hurma ve zeytin dağıtma, ilmi kitaplar yazdırma ve çoğaltma, kitapların ve binaların tamir işleri yapılmıştır⁷². Camileri Edmondo De Amicis şöyle anlatmaktadır:

*...Cami, aynı zamanda avlular ve evlerden oluşan bir labirenti içine alan, etrafı çevrili alanın sadece küçük bir kısmını kaplar. Kuran okumaları için dinlenme salonları, özel eşyaların emanet edilmesi için kasalar, kütüphaneler, akademiler, tıp okulları, çocuklar için okullar, öğrenci yurtları, fakirler için mutfaklar, tımarhaneler ve revirler, gezginler için misafirhaneler ve hamamlarla, bir dağın eteği yerine bir tapınağın azametli kütesinin çevresine ve ağaçların gölgesine kümelenmiş, misafirperver ve yardımsever, küçük bir kent gibidir...*⁷³

Sadece ibadet edilmesi için yapılmamış olan bu yapılar şehrin sakinlerine, yolculara, dervişlere, kimsesizlere, öğrencilere birer yurt olmuş ve hayatlarını idame ettirmeleri için gerekli yemek, su gibi ihtiyaçlarını karşılamada yardımcı olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu' nun Anadolu coğrafyası sınırları dışında da sahip olduğu topraklar vardır. Bu topraklardan biri de Haremeyn olarak adlandırılmış yer olan Mekke ve Medine topraklarıdır. Hacıların su ihtiyacını karşılamak, zemzem kuyularının

⁷⁰ İbrahim Ateş, "Vakfiyelerde Yer Alan İslami ve İnsani Düşünceler", **8. Vakıf Haftası Kitabı** (4-9 Aralık) 1990, s.307.

⁷¹ Halim Baki Kunter, "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd", **Vakıflar Dergisi**, Sayı.1 (1938), s.111.

⁷² Mehmet Şeker, "Müslüman Türklerde Sosyal Dayanışma Müessesesi Olarak Vakıflar", **1. Vakıf Haftası** (5-11 Aralık) 1983, s.114.

⁷³ Edmondo De Amicis, **İstanbul (Constantinopoli)**, Sevinç Tezcan Yanar (çev.), İstanbul: Pegasus Yayınları, 2009, s. 328.

tadilatı ve yeni kuyuların açılması, orada yaşayan halkın yiyecek ve sağlık hizmetleri için Haremeyn vakıfları kurulmuştur⁷⁴.

Vakıflar sadece hayır yapmak için değil aileye bakmak, müsadereye kurtulmak, mirasta esneklik kazanmak, nüfuz ve itibar kazanmak, halkın yaşasını sağlamak gibi çeşitli niyetlerle de kurulmuştur⁷⁵. Yiyecek ve içecek temini, yoksullara yardım, medreselerde eğitim gören öğrencilerin ve medrese çalışanlarının beslenme ve barınma ihtiyaçlarının karşılanması vakıflar sayesinde olmuştur.

Osmanlı İmparatorluğu sınırları içerisinde kurulmuş vakıf eserlerinden biri de imaretlerdir. İmaretler; yabancılar tarafından han ve saray olarak tasvir edilirken, yabancılar ve yolcular için yiyecek ve içecek hizmetinin verildiği konaklama yerleri olarak tanımlanmaktadır⁷⁶. İnalçık ise Müslümanların din ve eğitim alanında her türlü maddi ve manevi ihtiyaçlarının yanı sıra su ve yemek ihtiyacının da karşılandığı kompleksler olarak tanımlamış ve vakıf-imaret sistemini bu şekilde açıklamıştır⁷⁷. İmaretler genellikle cami etrafında toplanmıştır. İmaretler sadece su ve yemek değil ihtiyacı olanlara günlük para da vermektedir⁷⁸. İmaretlerin hizmetlerinden faydalananlar ise sırasıyla; medrese öğrencisi, cami ve hayrat hademesi, memleket fukarası ve misafirler olmuştur⁷⁹.

Sağlık kurumları da vakıflar sayesinde ihtiyaçları karşılanan yerler olmuştur. Darü'l-Afiye, Darü'r-Raha, Daru't-Tıp, Maristan, Bimaristan, Tabhane, Nekahethane, Şifaiyye, Darü'ş-Şifa⁸⁰ gibi adlar almış bu kurumlar hastaların tedavisi, tecriti, bakımı gibi görevler üstlenmiştir.

Vakıflar ile ilgili diğer vakıf eser ise su yolları, çeşmeler, hamamlar ve sarnıçlar olmuştur. Su İslam dininde önemli bir yer tutmaktadır. Daha çok devlet adamları ve sultanlar tarafından inşa ettirilmiş olan hamamlar hasta ve felçlilerin şifa

---

⁷⁴ Mustafa Güler, "Osmanlı Devleti' nde Haremeyn Vakıfları", **Türkler**, C.10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s. 471-475.

⁷⁵ Ayşe Hür, **Osmanlı'nın Öteki Tarihi**, 2. Baskı, İstanbul: Literatür Yayıncılık, Mart 2019, s. 37-39.

⁷⁶ Amy Singer, İmarethaneler, Alim Yılmaz (çev.), **Türkler**, C.10, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.485.

⁷⁷ Akt. Amy Singer, s.485

⁷⁸ Öztürk, s.116

⁷⁹ Öztürk, s.117

⁸⁰ Öztürk, s.118

için gittiği yerler olmuştur⁸¹. Su ile ilgili yapılan eserler sadece temizlik, abdest almak için yapılmamıştır. Sıcak havalarda insanların, yolcuların, hayvanların su ihtiyacını gidermek amacı ile çeşmeler, sebiller tahsis edilmiştir⁸². Sadece insani ihtiyaçların karşılanması için vakıflar kurulmamıştır. Kuşlar için, doğayı korumak için barınaklar yapılmış, bu hayvanlar beslenmiştir. Amicis 1874 senesinde İstanbul' a yaptığı seyahatte bu konuyla ilgili şu cümleyi kurmuştur:

*“...Kumrular aşıklar içindir, kırlangıçlar yuvalarını yaptıkları damları yangından korurlar, leylekler her sene Mekke' ye, hacca giderler, yalıçapkınları inanların ruhlarını cennete taşırlar. İşte bu yüzden, insanlar bu kuşları hem minnet hem Allah sevgisiyle korur ve beslerler...”*⁸³

Osmanlı İmparatorluğu kendinden önceki devletlerin devamı niteliğinde olup vakıflar konusunda adeta bir vakıf medeniyeti özelliği göstermektedir. Medrese, mescit, çeşme, hastane, imaret, çeşme, su yolları, kervansaray, türbe, zaviye, hamam gibi hayri eserler sadece mimari eser olmamak ile birlikte geçmişte insanların ihtiyaçlarını karşılayan bir kurum niteliği taşımaktadır. Evliya Çelebi vakıflar hakkında *“Ben elli senede on sekiz padişahlık ve krallık yer gezdim, hiçbirinde bu kadar fazla hayır müesseseleri görmedim...”*⁸⁴ demektedir. Bu vakıf eserler konusunda en büyük pay saray ve askeri zümreye aittir. Padişahlar, paşalar, hanım sultanlar, valide sultanlar, paşa eşleri ve kızları tarafından inşa ettirilmiş ve gelirleri bu hayri eserlere bağlanmış vakıflar bulunmaktadır. XVIII. yüzyılda vakıfların %80-90 kadarının askeri zümre mensupları, %10-20 kadarının reaya, büyük vakıfların %14 kadarının ise köle asıllılar tarafından kurulduğu bilinmektedir⁸⁵.

⁸¹ Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**, 7. Baskı, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1998, s.350.

⁸² Öztürk, s.120

⁸³ Amicis, s.107

⁸⁴ Mehmet Zillioğlu, **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**, Tefik Temelkuran, Necati Aktaş ve Mümin Çevik (sad.), C. 1, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1984, s. 244

⁸⁵ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.329

1.5. Vakıfların İdari Yapısı

Vakıflar, hazırlanan vakfiyeler ile birlikte resmiyet kazanmaktadır. Bu vakfiyelerde vakfın yönetim şekli, kurucuları, kuruluş amacı yer almaktadır. Vakıflar; *Ahbas-ı Mebrure*, *Evkaf-ı Hükmiyye* ve *Evkaf-ı Ehliyye* olarak üçe ayrılmıştır⁸⁶. Ahbas-ı Mebrure vakıfları Mısır’ da bulunan cami, medrese ve zaviyelerin idaresine mahsus kılınmıştır⁸⁷. Evkaf-ı Hükmiyye vakıflar geliri ile Haremeyn ve esir düşmüş Müslümanların azat edilmesi için kurulmuş vakıftır. Evkaf-ı Ehliyye vakıfları ise aile vakıfları niteliği taşımaktadır⁸⁸.

Anadolu’ da kurulmuş vakıfların denetimi için çeşitli divanlar kurulmuştur. Osmanlı İmparatorluğu’ nun ilk dönemlerinde bu vakıfların denetiminden kadınlar sorumlu tutulmuş ve *El-Müfettiş bi’l-Evkafı’r-Rumiyye* unvanı kullanılmıştır⁸⁹. Orhan Bey zamanında vakıfların denetimi için görevlendirilen Sinan Paşa vakıfların denetimini yapan ilk nazır olmuştur⁹⁰. 1713 tarihine kadar vakıflar Evkaf Muhasebesi adındaki idarece denetlenmiş ve kayıtları tutulmuştur⁹¹. 1758 tarihinde Haremeyn Vakıfları ve mukataalar için yeni bir düzenleme getirilmiş ve bunların müzayede, satış ve iltizam yetkisi defterdarlığa bırakılmıştır⁹². Osmanlı Devleti’ nin son dönemlerinde vakıfların her birimi bir kadın veya erkek nazırın denetiminde yönetilmiş ve vakıf yöneticiliği bir meslek halini almıştır⁹³.

Şeyhülislam, kadı, kazasker gibi görevlilerce denetlenen vakıfların zaman içerisinde idari yönden bozulması, yolsuzlukların artması sonucu dağınık bir durumda olan vakıfların tek elden yönetilerek düzene sokulması maksadı ile 1826 yılında *Evkaf-ı Hümayun Nezareti* kurulmuştur⁹⁴. Ancak vakıflar tek bir çatı altında toplanmış olması

---

⁸⁶ Kazıcı, s.107-108

⁸⁷ Kazıcı, s.108

⁸⁸ Kazıcı, s.108

⁸⁹ Kazıcı, s.109

⁹⁰ Kazıcı, s.109

⁹¹ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.334

⁹² Ahmet Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, 4. Baskı, İstanbul: Dergâh Yayınları, Haziran 2016, s.381.

⁹³ Tabakoğlu, *İslam İktisadına Giriş*, s.381

⁹⁴ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.334

rağmen vakıf gelirlerinin gerekli yerler için harcanmayıp doğrudan hazineye aktarılması vakıfları mali yönden zora sokmuştur⁹⁵.

Osmanlı İmparatorluğu' nun sonuna kadar faaliyetlerine devam eden Evkaf-ı Hümayun Nezareti 1920 yılında *Şer'iyye ve Evkaf Vekaleti* adını almış, 1924 yılında ise *Vakıflar Umum Müdürlüğü* olarak hizmete başlamıştır⁹⁶.

Vakıflar en alt tabakadan en üst tabakaya kadar her kesimce destekleniş kurumlardır. Vakıflar somut bir şekilde halka sirayet etmiş ve pek çok alanda fayda sağlamıştır. Mimari anlamda devletlerin şehircilik ve medeniyet seviyelerini belgeler nitelik taşımaktadır. Vakıflar hem Allah rızasını kazanma niyeti ile kurulmuş hem de sosyal hayatta nüfuz göstergesi olmuştur. Çünkü sahip olunan bir mülkün bağışlanması o kişiyi hem Allah' a yakınlaştırmış hem de toplum içerisinde hayırseverlik sıfatını kazanmasına vesile olmuştur. Vakıf yapma işi saray ve çevresi tarafından başı çekmiş, reaya tarafından da ilgi görmüş ve bir hayır yarışı halini almıştır. Gücü yeten herkes her konuda hayır işlerinde bulunmuştur.

---

⁹⁵ Tabakoğlu, *Türkiye İktisat Tarihi*, s.335

⁹⁶ Tuba Akar, "Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıf Kültür Varlıklarının Korunması", **Erdem Dergisi**, Sayı.59 (2011), s.2.

İKİNCİ BÖLÜM

KADINLARIN MAL VARLIKLARININ KAYNAKLARI

Anadolu Selçuklu döneminde Orta Asya' dan Anadolu' ya göç etmiş Türkmen grupları çeşitli sosyal ve iktisadi faaliyetlerde bulunmuşlardır. Bu gruplar; Gaziyan-ı Rum, Ahiyan-ı Rum, Abdalan-ı Rum ve Bacıyan-ı Rum' dur⁹⁷. Aşık Paşazade' nin Bacıyan-ı Rum' u Hacıyan-ı Rum olarak adlandırdığı bilinmektedir⁹⁸.

Bacıyan-ı Rum' un kurucusu Fatma Bacı' dır. Ahi Evran' ın eşi olan Fatma Bacı; Fatma Ana, Kadıncık Ana ve Kadıncık olarak anılmaktadır⁹⁹. Bacıyan-ı Rum Teşkilatı dünyada ilk kadın teşkilatı niteliği taşımaktadır¹⁰⁰. Bacılar; Türkmen kadınları ve kızları olup, Moğol baskısı sonucu Anadolu' nun çeşitli yerlerine göç etmişler ve gittikleri yerlere dokumacılık mesleğini kazandırmışlardır¹⁰¹. Bacıyan-ı Rum teşkilatı; el sanatları, çadircılık, keçecilik, boyacılık, halıcılık, kilimcilik, nakışçılık ve çeşitli kumaşların üretilmesi ve bu kumaşlardan giysi yapılması gibi faaliyetlerde bulunmuşlardır¹⁰². Türkmen kadınları Konya' da Zeyneddin Sadaka' nın zaviyesinde çalışmış olup fakiregan olarak adlandırılmaktadır. Kırşehir' de ve Kayseri' de kadınların imal ettikleri külahlardan dolayı Külahduzlar isminde bir mahalleleri olduğu bilinmektedir¹⁰³.

Osmanlı toplum yapısında kadınlardan söz ederken standart bir kadın profilinden bahsedilememektedir. Kadınlar; hatun, sultan, cariyeye, usta, Müslim, gayrimüslim, şehirli, köylü gibi sıfatlar ile adlandırılmışlardır. Haliyle kadınların mal varlıklarını oluşturan kaynaklar da farklılık göstermektedir. Çünkü bu isimler yolu ile kadınların statüsü hakkında bilgi sahibi olabilme imkânı ortaya çıkmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu' nda kuruluşundan beri kadınların vakıflar kurarak sosyal refahı

---

⁹⁷ Yasemin Tümer Erdem; Halime Yiğit, **Bacıyan-ı Rum' dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri**, İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010, s.26

⁹⁸ Mikail Bayram, Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı, C.6, **Türkler**, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları,2002, s.365.

⁹⁹ Bayram, s. 367

¹⁰⁰ Erdem; Yiğit, s.36

¹⁰¹ Tiğınçe Oktar, **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi**, 1. Baskı, İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1998, s.18.

¹⁰² Bayram, s.373

¹⁰³ Bayram, s.366, 374.

arttırmaya yönelik faaliyetlerde bulunduğu bilinmektedir. Kadınlar küçük, orta ve büyük ölçekli vakıflar kurmuş, vakfiyeler düzenlemiş ve vakıfların sürekliliği için çeşitli kaynaklar sağlamışlardır. Kadınlar hamam, medrese, mescit, zaviye, çeşme, cami, sıbyan mektebi, hastane, imaret, darülhuffaz gibi hayır eserleri tesis etmişlerdir. Bu yerlere dükkân, bağ, bahçe gibi gelir getiren mülkler ve para vakfetmişlerdir. Elbette bunları gerçekleştiren kesimin büyük bir kısmı saray ve çevresine mensup kadınlardan oluşmaktadır. Bu kesimi oluşturanlar ise sultan, paşa, müderris eşleri, kızları ve kız kardeşleridir. Vakıfların sürekliliğini sağlayacak akarlara ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ihtiyaçları karşılamak için nelerin vakfedildiği ve gelirlerin nerelerden sağlandığı, kadınların bu yönde ne gibi iktisadi faaliyetlerde bulduklarını ortaya koyabilmek önem arz etmektedir. Osmanlı toplum yapısında kadınları şehirde ve taşrada yaşayanlar şeklinde iki sınıfa ayırmak mümkündür. Dolayısı ile mekânsal anlamda farklılıklar kadınların mal varlıklarını ve vakfettikleri varlıkların değerlerini nitelik ve miktar olarak etkilemektedir.

2.1. Osmanlı Toplumunda Kadınların Servet Edinme Yolları

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadınların servet edinme yolları mehir, hibe, ulufe, paşmaklık, çeyiz, armağan, miras ya da bir yerde çalışma bir yeri işleterek para kazanma şeklinde sıralanmaktadır. Ancak saray ve çevresine mensup kadınlar haricinde kalan kadınlar genel olarak mehir ve miras yolu ile servet edinmiş ve genelde bunları çeşitli yerlere vakfederek değerlendirmişlerdir. Kısacası kadınların statüsü servet edinme yollarını şekillendirmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda vakıf kuran ve vakfiyesi bulunan ilk hayırsever kadın Orhan Gazi' nin eşi Asporça Hatun' dur¹⁰⁴. Hürrem Sultan, Safiye Sultan, Mahpeyker Kösem Sultan, Ayşe Hafsa Sultan, Nakşidil Sultan, Selçuk Hatun, İlaldı Hatun, Bezmialem Valide Sultan, Pertevniyal Valide Sultan gibi padişah eşleri ve kızları tarafından hayır eserler tesis edilmiştir. Bu yerlerin ihtiyaçlarını karşılamak ve sürekliliğini sağlamak adına kendilerine temlik edilen yerleri ve aldıkları maaşları

¹⁰⁴ Saadet Maydaer, "Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar ve Mal Varlıklarının Kaynakları", Fahameddin Başar (haz.), **Vakıf Kuran Kadınlar** içinde (143-158), Ankara: VGM Yayınları, 2019, s.144.

vakfetmişlerdir. Vakfetmek, hayri eserler tesis etmek sadece saray kadınlarına özgü bir durum olmamıştır. Saraya mensup olmayan kadınlar tarafından da vakıflar yapılmıştır. Ancak bu vakıflar kadınların sahip olduğu mal varlığına göre değişiklik göstermekte olup genellikle para vakfı şeklindedir.

2.1.1. Mehir

Mehir; İslam hukukunda evlilik akdinden önce kocanın karısına ödemek ile yükümlü olduğu para veya maldır. Mehri muaccel ve mehri müeccel şeklinde iki gruba ayrılmıştır¹⁰⁵. Kadınlar babalarından kalan miras ve eşlerinden aldıkları mehir ile bunları işletme, devretme, hibe etme ve üzerinde her türlü işlemi yapabilmede mutlak mülkiyet hakkına sahiptir. Kadınlar bu malların üzerinde tek başlarına işlem yapabildiği gibi erkek akrabalarını da vekil olarak kullanabilmiştir¹⁰⁶. Örneğin Mihriban adında bir kadına ait mülkün vekil yoluyla satımı, Mustafa Çelebi adındaki bir adamın Rukiye adında bir kadına vekillik etmesi gibi birçok örnek mevcuttur¹⁰⁷. Mehir sadece nakit olarak verilmemiş, bağ, bahçe, dükkân, ev, tarla, hayvanat şeklinde de ödenebilmiştir¹⁰⁸.

Kadınlar menkul ve gayrimenkul şeklinde aldıkları mehirleri ile çeşitli hayır işlerinde bulunmuştur. Hibe etme, bağış yapma veya vakfa çevirme bu işlemlerdir. XVI. yüzyılın başında kadınların mehir olarak aldıkları nakit miktarı ortalama 1000-5000 dirhem arasında olup çok daha yüksek meblağlara rastlanılmadığı belirtilmektedir. Kadınların sınırlı olan sosyal hayatları düşünülecek olursa mehir bir servet edinme şekli olarak kabul edilebilir. Çünkü vakıflara yapılan nakdi yardımların ortalama mehir miktarı ile benzerlik göstermesi kadınların vakıflara bağışta bulunurken mehirlerini vakfettikleri ihtimalini ortaya koymaktadır¹⁰⁹.

---

¹⁰⁵ İlber Ortaylı, “Anadolu’ da XV. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler”, **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**, C.1, Sayı.1, 1980, s.33-34.

¹⁰⁶ Kadriye Yılmaz Koca, **Osmanlı’ da Kadın ve İktisat**, İstanbul: Beyan Yayınları, 1998, s.19.

¹⁰⁷ Halit Ongan, Ankara İki Numaralı Şer’ iye Sicili, akt. Kadriye Yılmaz Koca, s.21

¹⁰⁸ Halil Cin, İslam Hukukunda Mehr, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, C.29, Sayı.1 (1972), Ankara, s.209.

¹⁰⁹ Maydaer, s. 149-150

2.1.2. Ulufe ve Hibe

Osmanlı İmparatorluğu'nda valide sultanların ve hanım sultanların günlük olarak hesaplanan ve hazineden ödenen ulufe adında maaşları bulunmaktadır. Devlet memuru statüsünde kabul edilen kadınların ilk gelir kaynağı bu maaşlardır. Çelebi Mehmet' in kızı Selçuk Hatun günlük 20 akçe; II. Bayezid' in kızı Sultanzade Hatun günlük 100 akçe; III. Murad' in annesi Nurbanu Sultan günlük 2000 akçe; III. Murad' in eşi Safiye Sultan günlük 700 akçe; Kösem Sultan günlük 1000 akçe; Hürrem Sultan günlük 2000 akçe; Bezmialem Valide Sultan' ın maaşı 450.000 kuruş; Adile Sultan' ın 200.000 kuruş ve Adile Sultan' ın kızlarının maaşları 125.000 kuruş aldığı Harç-ı Hassa defterlerinde kaydı tutulmuş ulufelerden bazısıdır¹¹⁰.

Haremde azatlı cariyelere ya da padişah eşlerinin ve kızlarının yakın akrabalarına bazı mal ve para hibe ettikleri bilinmektedir. Hanımların sahip oldukları mallarını vakfederek hibe işlemini gerçekleştiren kadınlardan biri Asporça Hatun' dur. Asporça Hatun Vakfiyesi 1323 yılının başlarında bir kısmı Arapça bir kısmı Türkçe düzenlenmiş bir vakfiyedir. Vakfiyede Asporça Hatun' a kayınpederi Osman Gazi tarafından hibe edilmiş araziler yer almaktadır. Kete' ye bağlı Narlı, Kapaklı, Burunhisar, Firenkli, Çepni, Yörüklü köyleri ile iki çiftlik sayısı mezra, Bursa Kazası' na bağlı Balıklı Çiftliği hibe edilmiştir¹¹¹. Osmanlı Devleti' nin ilk kadın vakıf kurucusu olan¹¹² Asporça Hatun 1323 yılında düzenlediği vakfiyesinde yaptırdığı bina ve eserlere oğlu İbrahim' i vekil kılarak hibe etmiştir¹¹³. İbrahim Bey' in ismi Gazi Orhan Bey Vakfiyesi' nde zikredilmektedir¹¹⁴.

¹¹⁰ Turan Şahin, **Harem'in Efendileri**, 1. Baskı, İstanbul: Nokta Yayınları, 2006, s.29-34; Maydaer, s.152.

¹¹¹ Mustafa Karazeybek, Kuruluş Döneminde Osmanlı Vakıfları, **Tarih Okulu Dergisi**, Sayı. 45 (Nisan 2020), s.882.

¹¹² Maydaer, s.148

¹¹³ Çağatay Uluçay, **Padişahların Kadınları ve Kızları**, 2. Baskı, Ankara: TTK Yayınları, 1985, s.4.

¹¹⁴ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Gazi Orhan Bey Vakfiyesi, **TTK Belleten**, C.5, Sayı.19 (Temmuz 1941), s.286.

2.1.3. Paşmaklık

Osmanlı maliyesinde paşmaklık, XVI. yüzyılın sonlarına kadar valide sultanlara ve hanım sultanlara ayrılmış arazi parçasıdır¹¹⁵.

XVII. yüzyılda Avni Ömer Efendi IV. Murad' a sunmak üzere bir eser kaleme almıştır. *Kanun-ı Osmani Mefhum-i Defter-i Hakani* adlı bu eser Osmanlı toprak sistemi ve dağılımı üzerine bilgi vermektedir. Eserin tercümesi İbrahim Hakkı Uzunçarşılı tarafından yapılmış ve 1951 yılında *Belleten*' de yayınlanmıştır. Eser yirmi beş bölümden oluşmak ile birlikte toprakların kullanım alanları, verilmiş nedenleri ve toprağın işlenmesi ve kullanılması hakkında bilgi verilmektedir. Avni Ömer Efendi has topraklardan olan paşmaklık ile ilgili şu sözleri zikretmektedir:

Evvela bir kısmı havass-ı hümayun'dur ki miri canibinden zabtolunur; bunlar ilâmi malum ve tahsili hasıl olmağın tafsil olunmadı. Bir kısım dahi havass-ı vezir ve vüzerâ-i izam ve mir-i mirân-ı kiram ve ümera ve defterdâran ve âyan-ı divan-ı âlişandır. Bir kısım dahi cihet-i levazımlan için bazı sultanlara tayin olunan havastır ki anlara paşmaklık dahi derler. Eyle (öyle) olsa has demekten murad budur ki mansıpta oldukça mutasarrıf olanlara mahsus olur; yani erbab-ı menasib için tayin ve tebyin olunmuş icmallü haslar vardır; kalil ve kesir herkes mansıbı zamanında kendü haslanna mutasarrıf olur; hatta birisine halel vaki olsa yerine kangı mansub olursa ol haslar ana intikal eder; amma paşmaklık itlâk olunan haslar böyle değildir; zira sultanlar erbab-ı menasib gibi azl ve nasp kabul eylemezler; belki kayd-ı hayatta olduklanca ol haslar tasarrufunda olur, sair havass-ı ehl-i menasib gibi mahsus olup birbirine intikal eylemez; hatta birisi haslarından müstagniye olsa ekseriya ol haslan havass-ı hümayuna ilhak olunur¹¹⁶.

---

¹¹⁵ Şahin, s.31

¹¹⁶ Avni Ömer Efendi *Kanun-ı Osmani Mefhum-ı Defter-i Hakani*, İsmail Hakkı Uzunçarşılı (akt.), **TTK Belleten**, C.15, Sayı.59 (Temmuz 1951), s. 386.

Sultanların derecesine göre has topraklar temlik edilmektedir. Hayatları boyunca bu toprakları kullanma ve tasarruf etme hakkına sahiplerdir. Diğer vezir ve askeri sınıftan farklı olarak bu topraklar ellerinden alınıp başkasına verilememektedir. Eğer sultanın bu toprağa ihtiyacı yoksa bunlar devlet hazinesine aktarılmaktadır.

Paşmaklık adı verilen bu topraklar genelde tarım ağırlıklı topraklar olmak ile birlikte bazı sultanların maden, gümrük ve liman vergilerinden de sağladığı gelirleri olmuştur¹¹⁷. Örneğin; Mahpeyker Kösem Sultan'ın İskenderun' da liman gelirlerini de kapsayan toplam yıllık geliri 3.200.000 akçe olup ayrıca işletmeci sıfatı ile gemi işletmeciliği yaptığı bilinmektedir¹¹⁸.

Saraydaki hiyerarşik yapı içerisinde padişahın şahsi işlerini gören usta kadınlar bulunmaktadır. Bu kadınlar arasında III. Murad döneminde yaşamış en ünlü usta kadın Kethüda Canfeda Hatun' dur. Kethüda Canfeda Hatun' un İstanbul' da bir cami ve çeşme, yine bu yöredeki başka bir köyde cami ve hamam yaptırdığı ve emeklilik maaşının günlük 200 akçe olduğu bilinmektedir¹¹⁹.

Haremde ayrıca çocuk düşürme ve doğumdan sorumlu ebeler ile taye, daye veya nine adı ile anılan dadılar vardır. Fatih Sultan Mehmet dadısı Hundi Hatun' a yüce bir sevgi ve saygı göstermiş ve bağışta bulunmuştur. Hundi Hatun; Fatih tarafından kendisine verilen arazi ile Edirne' de mescit, İstanbul Demirkapı' da Daye Mescidi¹²⁰ ve Tarakçılar' da Daye Hatun Mescidi¹²¹ inşa ettirmiştir. Mihrimah Sultan' ın dayesi Asiye Hatun bir mescit inşa ettirmiş, II. Osman' ın annesinin vefatı üzerine dayesi anne vekilliğine getirilmiş ve günde 1000 akçe maaş almıştır¹²².

---

¹¹⁷ Şahin, s.31

¹¹⁸ Özer Küpeli, Kösem Sultan' a Ait Bir Muhallefat Kaydı, *Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi*, sayı I/2, Aralık 2015, s.132

¹¹⁹ Şahin, s.40

¹²⁰ Tahsin Öz, *İstanbul Camileri I-II*. Cilt, 3. Baskı, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997, s.47.

¹²¹ Tahsin Öz, s.145

¹²² Şahin, s.39

Haremde çalışan kadınların çeşitli yerlere kazançlarını vakfettiğini Çağatay Uluçay şu şekilde nakletmiştir:

1299 yılında Saray ustası Afife, hasırcılar ocağına Yasin okunması için, 1232 yılında İbrikdar usta Esmâ Hatun, helvahane ocağına 2000 kuruş; Çaşniger usta Esmâ Hatun taamiyelere ilhak için 1600 kuruş; yine 1235 yılında Kılardan çıkma Elhace Kırşah, dolab ocağı halkı taamiyelerine 400 kuruş; 1235 yılında Kılardan ölü Naile Hatun ruhu için Bedricihan Kalfa eliyle ağabahçesine 500 kuruş mum parası, tarihsiz ikinci Çamaşır Bedricihan Kalfa Helvahane ocağına Kur' an okuyan için 500 kuruş; tarihsiz ölü Pembe Kalfa' nın malından odun ambarının yemeklerinin pişirilmesine, Bedricihan Kalfa vasıtası ile 460 kuruş vakfedilmiştir¹²³.

2.2. Çalışma Hayatında Kadınların Gelir Kaynakları

Osmanlı toplumunda kadınların erkekler ile sürekli ve etkili bir sahada iletişim kurabildikleri bir ortam bulunmamaktadır. Ancak bu durum kadınların sosyo-ekonomik hayata dahil olmadıkları anlamına gelmemektedir. Kadınların geçimlerini sağlamak adına küçük çaplı ticari faaliyetlerde buldukları bilinmektedir. Ticari faaliyetlerde bulunan kadınlar genel olarak tüccar bir aileye mensuptur. Bu kadınlar ticari işlerini şahsen yürütebildikleri gibi eşlerini ya da aileden bir erkek üyeyi de temsilci olarak seçebilmektedir. Mum imalatı, dokumacılık, hamam işletmeciliği, çamaşır yıkama, cerrahlık, yemek yapma, dikiş nakış, bohçacılık, dükkân kiralama, vakıf yönetimi gibi işler ile geçimlerini sağlayan kadınlar bulunmaktadır.

Ev merkezli, evde üretilerek gerçekleştirilen sanayi sistemine Putting Out Sistemi denmektedir. XVI. yüzyıl Anadolu coğrafyasında bu sistem üzerinden üretim sağlanmıştır. Önceliğin evde yaşayanların ihtiyaçlarının giderilmek olduğu geleneksel üretim şeklinde kadınlar zaman zaman ürettikleri ürünleri *kadınlar pazarı* adı verilen yerlerde satarak gelir elde etmişlerdir. Bu sistem sayesinde kadınlar evde iplikçilik, yün

---

¹²³ Uluçay, s.147

eğirme, dokuma, deri işleme ve diğer tarımsal faaliyetleri gerçekleştirerek kazanç elde etmişlerdir¹²⁴.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kadın çalışma hayatı denildiği zaman akla ilk gelen iş sahası dokumacılık olmuştur. Dokumacılık bir Orta Asya Türk Geleneği' dir. Genç kızlar elde ettikleri yünleri eğirmiş, boyamış ve çeşitli motifler ile dokumacılık yapmıştır. Bu dönemlerde yapılan dokumacılık ticari bir gelir sağlamak amacı ile yapılmamış yani ev dışına taşmamıştır. Bir ev eşyası ya da çeyizlik için dokunan halı, kilim, seccade ilerleyen dönemlerde ticari bir metaya dönüşmüştür¹²⁵. İpekli dokumacılık karlı bir meslek olduğu kadar kişiye özel sipariş üzerine de yapılabilen ve ticarete önemli bir ihracat kalemini oluşturan sektör olmuştur. Evlerdeki tezgahlarda dokuma yapan veya atölyelerde işçi olarak çalışan kadınlar dokumacılık sektörünün bel kemiği olmuştur. Özellikle ipeğin elde edilmesinde izlenen aşamalardan biri olan böcek tohumlarının fişkırtılması kadınlara mahsus bir iş olmuştur¹²⁶. 1687 tarihli bir belgede Bursa' da 300 iplik eğirme atölyesinin büyük bir kısmının kadınlara ait olduğu belirtilmiş olup bunların dışında kadınların değirmen ve fırın sahibi olduğu, işletmeci sıfatı taşıdığı bilinmektedir¹²⁷.

Ticarete köleler ayrı bir öneme sahiptir. İşveren kadınların kölelerini ortak ettikleri ve onlara miras bıraktıkları bilinmektedir¹²⁸. Örneğin; Bursa' da Kerime adında bir kadının babasından miras kalan bir dükkânı kölesi Hüsrev aracılığı ile işlettiği bilinmektedir¹²⁹. Bir diğer örnek ise mevsimlik bir iş olmasına rağmen kadınların ibrişim alıp sararak geçimini sağlamasıdır¹³⁰. Çoğunlukla şehirde yaşayan kadınların mal alım satımı gerçekleştirdiği bilinmektedir. Kendisine kocası tarafından temlik edilmiş mülkün satışı, Fatma ve Saliha adındaki iki kadın arasında gerçekleşen mülk alım satımı¹³¹ buna örnektir. 1693 yılında Bursa' da bir kadın oğluna bağ satmıştır. Bursa' da bir diğer mal alım satımı ise karı koca arasında olmuştur. Bu satış işinde

---

¹²⁴ Koca, s. 52-55

¹²⁵ Besim Atalay, **Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları**, Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1967, s. 13-16.

¹²⁶ Fahri Dalsar, **Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa' da İpekçilik**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1960, s.367.

¹²⁷ Meral Altındal, **Osmanlı'da Kadın**, 1. Baskı, İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, Aralık 1994, s.50.

¹²⁸ Koca, s.86-87

¹²⁹ Maydaer, s.150

¹³⁰ Maydaer, 151

¹³¹ Şer' iye Sicilleri, Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, C.2, İstanbul: 1989, s.38, 110, akt. Koca, s.88

adam karısına nakit 8000 akçe karşılığı ev satmıştır¹³². Kadınların borç para verme işlemini de gerçekleştirdikleri bilinmektedir. Mesela Bursa’ da bir adamın İran’ dan ipek almak için bir kadından yüklü bir miktarda borç para aldığı belirtilmektedir¹³³.

Kadınların girişimci ve işletmeci sıfatı ile bulunduğu alan hamam işletmeciliğidir. Kadınlara özel olan hamamları işleten kadınlar bulunmaktadır. Örneğin; 1776 yılında Galata, Eyüp ve Üsküdar’ da toplam 195 hamamın %38’ inin kadınlar tarafından işletildiği bilinmektedir¹³⁴.

Kadınların servet biriktirme ve mülkiyet edinme şekilleri yaşadığı çevreye ve mensup olduğu aile yapısına göre değişiklik göstermektedir. Bu farklılıktan kaynaklı şehirde yaşayan kadınların büyük bir kısmı mal alım satımı, faiz ile borç para verme, ticaret gibi iktisadi faaliyetlerde bulunmakta ve gelir elde etmektedir.

2.3. Kadınların Vakıflar ile Olan İlişkisi

Osmanlı İmparatorluğu’ nda vakıfların sosyal ve iktisadi hayatı düzenleyici rolü bulunmaktadır. Düşkünlere yardım, imaret, hastane, mektep gibi yerlerin yapılması ve işletilmesi, çeşme, sebil, köprü, han gibi yapıların meydana getirilmesi, yapıldıktan sonra yüzyıllar boyunca bakımını sağlama ve varlığını koruma gibi sürekli ve yeterli gelir kaynaklarının yaratılması kişilerin öz mallarından ayırdıkları para veya mal varlığını tahsis etmesi vakıf kurumu sayesinde gerçekleşmiştir. Sürekli gelir kaynağı yaratma iki şekilde gerçekleşmiştir. Birincisi cami, medrese, köprü, hastane gibi hayır eserlerinin yaptırılması şeklinde bir diğeri ise *müstegallat-ı vakfiye* adı altında menkul ve gayrimenkullerin gelir kaynağı olarak kullanılması şeklinde olmuştur. Müstegallat-ı vakfiyede vakfedilen maldan elde edilen gelir ile vakfın sürekliliği sağlanmıştır¹³⁵.

---

¹³² Haim Gerber, Social And Economic Position Of Women In An Ottoman City, Bursa 1600-1700, **International Journal of Middle East Studies** Vol. 12, No. 3 (Nov., 1980), s.233.

¹³³ Gerber, s.234

¹³⁴ Miyase Koyuncu Kaya ve Bedriye Yılmaz (haz.), **Osmanlı Toplumunda Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat**, 1. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Mart 2018, s.294.

¹³⁵ Erdoğan Öner, **Tanzimattan Önce Osmanlı Devleti Mali İdaresi**, T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı, 2. Basım, Ankara, Ağustos 2005, s.169

Osmanlı İmparatorluğu' nda saray ve çevresine mensup kadınlar tarafından inşa ettirilen binalar bulunmaktadır. Bu binalar vakıflar ile desteklenmiştir. Örneğin; Hürrem Sultan İstanbul' da kadınlara mahsus olmak üzere Avrat Pazarı denilen semtin yakınına bir vakıf kurmuştur¹³⁶. Bir diğer örnek ise Kösem Sultan' ın yoksul kızlar için çeyizlik verilmesini sağlayan bir vakıftır¹³⁷.

Halk kesiminden kadınlar tarafından da kurulmuş vakıflar bulunmaktadır. Vakfetmek sadece bir yapı inşa etmek olmamış mütenevvi bağışlarda da bulunmuşlardır. Bu tür bağışlar Anadolu' da yaşamış kadınlar tarafından en sık rastlanılan bir durum olmuştur. Örneğin belirli bir miktar nakdi bağış %10 ya da %15 faiz ile işletilmiş ve bu paranın işletilmesi ile birlikte elde edilen geliri ile bağış yapılan yerin ihtiyaçlarının karşılanması sağlanmıştır. Kadınlar nakdi bağışlar dışında dükkân ve bağ-bahçe gelirlerini de vakfetmişlerdir.

Kadınların mal varlıklarının hacmi ve mekânsal anlamdaki farklılıkları kurmuş oldukları vakıfların boyutunu ve sürekliliğini etkileyen faktörler olmuştur. Örneğin; paşmaklık ve ulufe sayesinde gelir elde eden ve bu gelirlerin bir kısmını hayır işlerine harcayan saray kadınlarının kurmuş olduğu vakıflar çok daha büyük ve kompleks bir yapı özelliği gösterir iken şehirde ya da taşrada kadınların kurmuş olduğu vakıflar para vakfi özelliği göstermiş ve daha çok cami, mescit, tekke gibi yerlere nakdi bağış yaparak gerçekleştirilmiştir.

---

¹³⁶ Amy Singer, **Osmanlı' da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Ocak 2004, s.111.

¹³⁷ Singer, s.111

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYDIN SANCAĞI' NDA KADIN ve VAKIF İLİŞKİSİ

Büyük Menderes Vadisi' nin kuzeyinde Aydın Dağları' nın güneyinde yer alan Aydın' ın ilk çağlardaki adı Tralleis' tir. Türkler tarafından fethedildikten sonra Güzelhisar denilen şehir Osmanlı İmparatorluğu zamanında XVII. yüzyıldan itibaren Güzelhisar-ı Aydın adını almıştır. XIX. yüzyıl sonlarına doğru ise sadece Aydın adı ile anılmaya başlamıştır¹³⁸. Aydın' ın çeşitli dönemlerde farklı medeniyetlere ev sahipliği yaptığı bilinmektedir. Aydınoğulları Beyliği' ne bağlı iken sonrasında Osmanlı İmparatorluğu' na bağlı bir sancak olmuş ve merkezi farklı zamanlarda değişmiştir. Aydın iline ait ilk tahrir çalışmasının 1412 yılında Çelebi Mehmet tarafından yaptırıldığı bilinmektedir¹³⁹. Aydın ili XV. ve XVI. yüzyıllar arasında günümüzde İzmir' i de içine alan bir şehirdir. XV. ve XVI. yüzyıllar arasında Aydın Sancağı' na bağlı kazalar; Tire, Güzelhisar, Sultanhisar, Arpaz, Bozdoğan, Kestel, Yenişehir, Ayasuluğ, İzmir, Çeşme, Alaşehir ve Sart' tır¹⁴⁰. Aydın Sancağı bazı kaynaklarda ve seyyahların eserlerinde Leşkeri Eli, Aydın Eli veya Memleket-i Birgi adı ile anılmaktadır¹⁴¹. İdari taksimata bakıldığında ilk başta Aydın Eli olan şehir Aydın Sancağı adını almıştır. Aydın Sancağı Anadolu Eyaleti' ne bağlı bir sancak iken 1700-1740 yılları arasında Aydın Muhassıllığı olmuştur¹⁴². 1842 yılında muhassıllar tarafından yapılan yolsuzluklar ve halktan fazla vergi alınması neticesinde muhassıllıklar kaldırılmış yerine müşirlik nizamı getirilmiştir¹⁴³. Aydın ili 1850 yılına kadar merkezi Güzelhisar olan bir sancaktır. Ancak 1850 tarihinden itibaren merkez İzmir' e nakledilmiş, eyalet idari yapısından vilayet idari yapısına geçilmiş ve İzmir vilayet merkezi haline gelmiştir.

¹³⁸ Feridun Emecen, "Aydın", **İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, s.235.

¹³⁹ Mehmet Akif Erdoğan ve Ömer Bıyık, **T.T.001/ 1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)**, İzmir: İzmir Ege Üniversitesi Yayınları, No:11, Haziran, 2015, s.3.

¹⁴⁰ Feridun Emecen, "Aydın", **İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, s.236.

¹⁴¹ Aydın Valiliği, **Türkiye Cumhuriyeti Yetmiş Beşinci Yılında Aydın**, 1999, s.35.

¹⁴² Orhan Kılıç, **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti' nin İdari Taksimatı, Eyalet ve Sancak Tevcihati**, 1. Baskı, Elâzığ: Şark Pazarlama Yayınevi, 1997, s.52.

¹⁴³ Arzu Tozduman, **Aydın Güzelhisari' nin Sosyal ve İktisadi Durumu (1844)**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992), s.15.

3.1. Aydın Sancağı' nın Tarihi ve İdari Yapısı

Aydın, yaklaşık 7000 yıl önce Etiler' in yerleşim alanı olmuş bir şehirdir. Coğrafi konumundan kaynaklı birçok medeniyet tarafından istilaya uğramış ve göç almıştır. En çok doğu ve batı tarafından gelen kavimlerin istilasına uğramış olan Aydın; İran, İyon, Bizans, Roma, Pers gibi medeniyetler tarafından yerleşim yeri olarak kullanılmıştır. Tralleis adı ile bilinen Aydın Güzelhisarı Lidyalılar tarafından yapılmış önemli ticaret yolları üzerinde bulunmuştur¹⁴⁴.

Anadolu' ya ilk Türk akınları XI. yüzyılın ortalarında başlamıştır. Alparslan' ın ölümünden sonra Melik Şah Orta ve Batı Anadolu topraklarını Kutalmış oğlu Süleyman' a bırakmış, Süleyman da Bizans İmparatorluğu' ndaki iç karışıklıklardan faydalanarak Alaşehir ve Sultanhisar' ı ele geçirmiştir. Sultanhisar bir dönem merkez olmuştur. 1176 yılında II. Kılınç Arslan Miryokefalon Savaşı' ndan galip çıkmış ve Aydın' ı ele geçirmiş ancak Bizans İmparatorluğu tarafından geri alınmıştır. Aydın defalarca akına uğramış ve 1192 tarihinde Bizans İmparatorluğu ile Selçuklular arasında varılan anlaşma ile Menderes toprakları Türklere bırakılmıştır¹⁴⁵. XIII. yüzyılın sonlarına doğru Aydın Mentеше Beyliği' nin akınlarına uğramış ve 1282 yılından itibaren tamamen Türk hakimiyetine girmiştir¹⁴⁶. XIV. yüzyılda Aydın Bey' in oğlu Mehmet Bey ile Mentеше Beyi' nin damadı Sasa Bey arasındaki dostluğun düşmanlığa dönüşmesi sonucu Sasa Bey giriştiği mücadeleden yenik çıkmış ve Aydın tamamen Mehmet Bey' in hakimiyeti altına girmiştir¹⁴⁷.

Yıldırım Bayezid Aydınoğulları' ndan İsa Bey' in kızı Hafsa Hatun ile evlenmiş ve böylece akrabalık bağı kurmuşlardır. Aydınoğulları Beyliği 1390-1402 yılları arasında Osmanlı İmparatorluğu' nun himayesi altında bulunmuştur¹⁴⁸. Fatih Sultan Mehmet ile birlikte Aydın şehri tamamen Osmanlı Devleti' ne bağlı ve merkezi Tire olan bir sancak haline gelmiştir. Cumhuriyet döneminde ise Aydın bir il haline gelmiştir.

¹⁴⁴ Asaf Gökbel, Hikmet Şölen, **Aydın İli Tarihi**, C.1, Aydın: Ahmed İhsan Basımevi, 1936, s.22,49.

¹⁴⁵ Leman Kısa, **Aydın ve İlçemiz Kuşadası**, İzmir: Sobe Matbaası, 1972, s.27-30.

¹⁴⁶ Emecen, "Aydın", s.235

¹⁴⁷ Kısa, s.31

¹⁴⁸ Kısa, s.40-44

3.1.1. Aydınogulları Dönemi

Beyliğin kurucusu *Mübariz-üd Din ve Sultan-Ül-Guzzat* unvanına sahip Aydın oğlu Mehmet Bey' dir. Beyliğin merkezi Birgi olup hanedan arasında beş parçaya ayrılarak idari taksimat yapılmıştır¹⁴⁹. Gazi Mehmed Bey zamanında sadece siyasi ve askeri başarılar yoktur. İlme ve sanata değer verilmiş cami, medrese, türbe gibi yapılar inşa ettirilmiştir. Bu dönemde İbn Melek gibi müderrisler yetişmiş çeşitli tarikatlara mensup alimler ile sıkı ilişkiler içinde olmuştur. Birgi' de Mehmet Bey tarafından yaptırılmış cami ve medreseler ile bu yerlere vakfedilen kitaplar olmuştur¹⁵⁰. Gazi Mehmet Bey' in vefatından sonra yerine oğlu Gazi Umur Bey geçmiştir. Gazi Umur Bey' in çeşitli akınlar düzenlediği ve ayrıca Zilyati denilen ve ticari kolaylık sağlayan paralar bastırıldığı bilinmektedir. Gazi Umur Bey zamanında yapılan denizaşırı akınlar beyliğin yükseldiği bir dönem olmuş ve Osmanogulları'nın askeri teşkilatına önemli katkılarda bulunmuştur¹⁵¹. Gazi Umur Bey ilme ve maneviyata ataları gibi önem vermiş ve alimleri koruyup kollamıştır. Kendisinin Birgi, Keles ve Alaşehir' de cami, medrese, mescit vakıfları bulunduğu bilinmektedir. Gazi Umur Bey' in Hundi Melek, Azize Melek ve Gürce Melek adında üç kızı vardır. Her kızı cami, darülhuffaz, çeşme, su kemeri gibi yapılar inşa ettirmiştir¹⁵². Gazi Umur Bey' in şehadeti sonucu yerine abisi Hızır Bey geçmiştir. Ancak Hızır Bey' in yönetim konusunda yetersiz kalması sonucu Latinler ile ağır bir anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşma sonucu tamamen Latinlerin lehine olan kapitülasyonlar Aydınogulları Beyliği' nin Osmanogulları hakimiyetine girmesini hızlandırmıştır¹⁵³. İsa Bey zamanında Aydınogulları Osmanlı İmparatorluğu ile dostane ilişkiler yürütmüştür. Yıldırım Bayezid zamanında verdiği imtiyazlar yüzünden gücünü kaybeden Aydınogulları belirli şartlar altında 1390 yılında Osmanlı İmparatorluğu' nun hakimiyeti altına girmiştir. İsa Bey' e Tire' de oturması kaydıyla hanedana ait vakıfların tasarruf hakkı ve bazı yerlerin idaresi verilmiştir. Ayrıca Yıldırım Bayezid' in İsa Bey' in kızı Hafsa Hatun ile evlenmesi sonucu sıhriyet bağı kurulmuştur. Aydınogulları zamanında düşünce ve dini hayata verilen önem

---

¹⁴⁹ Himmet Akın, *Aydınogulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma*, İstanbul: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, 1946, s.29.

¹⁵⁰ Akın, s.36-37

¹⁵¹ Akın, 48-50

¹⁵² Akın, s.48-49

¹⁵³ Akın, s.51

kendini her daim korumayı başarmıştır. İsa Bey' in Birgi, Keles ve Ayasuluğ' da cami yaptırdığı bilinmektedir¹⁵⁴. 1402 yılında yapılan Ankara Savaşı sonucunda Osmanlı İmparatorluğu' nun almış olduğu yenilgi Anadolu Beylikleri' nin yeniden canlanmasına sebep olmuştur. İkinci Murat ile birlikte 1425/ 1426 tarihinden itibaren Aydınoğulları tamamen Osmanlı İmparatorluğu' nun hakimiyeti altına girmiştir¹⁵⁵.

Aydın Sancağı Anadolu Eyaleti' ne bağlıdır. Aydın Sancağı' na ait tahrirler padişah değişikliği oldukça yenilenmiş, vakıfların idaresi kontrol altında tutulmaya çalışılarak yerli hanedan üyelerinin güçlerini kırmak amaçlanmıştır. Bu amaç ile mülk ve vakıf beratları hükümsüz bırakılarak hassa toprağa ya da vakfa çevrilmiştir¹⁵⁶.

Aydın Sancağı' nda en önemli şehir Tire'dir. XVIII. yüzyıla kadar sancak merkezi olmuştur. Aydın Eli' nin sancak olmadan önce daha eski kayıtları bulunmamaktadır. Yıldırım Bayezid Aydın Eli' nin toprak idaresini olduğu gibi almış daha önce verilen beratları kendi tuğrası ile yenilemiştir. Bu yüzden eskiden beri düzenlenmiş olan defterler esas alınmıştır. Fatih' e kadar ve ondan sonraki defterlerde Aydın Eli' nin genel sınırlarında ciddi bir değişiklik olmamıştır¹⁵⁷.

Aydın diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi seyyahların yazılarında kaleme aldığı bir yer olmuştur. Bu seyyahlardan biri de XIV. yüzyılda yaşamış İbn Battuta' dır. İbn Battuta Anadolu' ya gerçekleştirmiş olduğu seyahatinde gittiği yerleri, o yerlerde hüküm süren sultanlardan ve ziyaret ettiği şehirlerin kültürlerinden bahsetmektedir. Halkın ve sultanların cömertliğinden büyük bir övgü ile bahseden seyyah ayrıca zaviyelerin bolluğundan da söz etmektedir. Aydın şehrini ziyaret ettiği dönem Aydınoğulları Dönemi' ne denk gelmektedir. Seyyah Aydınoğlu Mehmet Bey için Birki Sultanı olarak bahsetmektedir. O dönem yaşamış İbn Melek ile tanışmıştır. Birgi' den Ayasuluğ' a geçen İbn Battuta buranın Rumlar tarafından kutsal görülen bir şehir olduğunu söylemektedir. Burada eskiden kiliseyken Türkler' in hakimiyetine girdikten sonra camiye çevrilen Cuma Mescid' inden (Ulu Camii) bahsetmektedir. Seyyah Aydın'

---

¹⁵⁴ Akın, s.59-61

¹⁵⁵ Akın, s.62,83

¹⁵⁶ Akın, s.83-84

¹⁵⁷ Akın, s.86,103

da bulunduğu süre boyunca Mehmet Bey ve oğulları dahil hepsinin dindar, cömert ve ilme önem veren kişiliklerinden bahsetmektedir¹⁵⁸.

XVII. yüzyılda yaşamış olan Evliya Çelebi Aydın Sancağı hakkında çok daha detaylı bilgi vermektedir. Evliya Çelebi' nin Aydın Sancağı' nda uğradığı ilk yer Ayasuluğ Kalesi olmuştur. Aydınoğulları' ndan İsa Bey zamanında fethedildiğini ve Yıldırım Bayezid zamanında Timurtaş Paşa tarafından Osmanlı topraklarına katıldığını söylemektedir. Şehri fukarası çok ve تنها olarak anlatmaktadır. Ancak şehrin kalıntılarından eskiden oldukça işlek bir yer olduğunu belirtmektedir. Eskiden şehirde 3000 hamam, 7 bezestan, 700 kagir han, 20 bin dükkân, 3000 mescit, 800 camii, 200 medrese, 70 imaret, 3 çeşme, 1500 mektep ve bir o kadar da evlerin olduğundan bahsetmektedir¹⁵⁹. Gerçekten de Aydınoğulları zamanında Ayasuluğ Venedik ve Cenevizliler ile yapmış oldukları ticaret ile birlikte dönemin en canlı şehri konumundadır. Ancak XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren tarım alanlarının daralması sonucu baş gösteren geçim sıkıntısı ve göçlerin başlaması ile birlikte şehir tenhalaşmaya başlamıştır¹⁶⁰. Evliya Çelebi burayı ziyaret ettiğinde bu büyük şehirden kalanlar 20 dükkân, bir mescit, bir hamam, bir çarşı ve su kuyusudur¹⁶¹. Şehirde Aydınoğulları' ndan İsa Bey tarafından yaptırılmış Sultan İsa Camii' si hala ayaktadır. Evliya Çelebi Güzelhisarı' nı ziyaret ettiğinde 26 mahallesi olan bir şehirdir. Şehirde 5 medrese, 2 hamam, 9 han, 57 dükkân, 200 çeşme vardır. Güzelhisarı' nın helvalarından ve 200' e yakın Tabakhane Çarşısı denen su değirmenleri olan işletmelerden bahseder¹⁶². Tire şehri 847 bin akçelik Aydın Sancağı Paşası' nın hassı olup 68 mahalle, 30 medrese, 13 hamam, 27 han, 60 sıbyan mektebi, 270 çeşme, 2800 dükkâna sahip bir kazadır¹⁶³. Birgi' de 7 sıbyan mektebi, 200 dükkân, 2 han ve 1 hamam bulunmaktadır. Tire ipliği denen ünlü iplik burada üretilmektedir¹⁶⁴.

---

¹⁵⁸ Aykut, s.400-426

¹⁵⁹ Zillioğlu, C.8, s. 550

¹⁶⁰ Cahit Telci, **Ücra Yerde ve Deniz Kenarında İhtiyatlı Mahalde Bir Şehir Ayasuluğ (Selçuk) XV.- XVI. Yüzyıllar**, İstanbul: Selçuk Belediyesi Yayınları, 2010, s.33.

¹⁶¹ Zillioğlu, C.8, s.551

¹⁶² Zillioğlu, C.8, s.557-558

¹⁶³ Zillioğlu, C.8, s.560

¹⁶⁴ Zillioğlu, C.8, s.566

3.2. Aydın Sancağı' nın İktisadi Yapısı

Aydın Sancağı' nın iktisadi tarihi hakkındaki verilere en erken M.Ö 1050-800 yılları arasında ulaşılabilmektedir. Bu bölgede yaşamış halkın temel geçim kaynağı tarım olmak ile birlikte üretim şekli daha çok ev içi üretim şeklindedir. Üretim hanede yaşayanların temel ihtiyaçlarını gidermeye yönelik olup ticaret tam anlamıyla gelişmiş bulunmamaktadır. Tarım ürünü olarak buğday, üzüm, çeşitli meyve ve sebze, arpa üretilmiştir. Şarapçılık, hayvancılık ve balıkçılık da diğer geçim kaynakları arasındadır. Aydın coğrafi konumu itibari ile deniz ticareti için oldukça elverişli bir bölge olup limanlar sayesinde ticari faaliyetlerin de gelişme gösterdiği bir yer olmuştur¹⁶⁵. Seramik ürünler, el sanatları, maden, mobilya, elyaf, iplik boyama ve kumaş, halı, kilim dokumacılığı gelir kalemlerini oluşturmaya başlamış ve özellikle Lidyalılar ile birlikte Akdeniz, Karadeniz, Ege kıyılarında ticaret artmaya başlamıştır. Ticaretin bu şekilde gelişim göstermesi bölgenin verimliliğini arttırmış ve nüfus ve yerleşme oranı artmış, tacirler için ideal bir ticaret merkezi haline gelmiştir¹⁶⁶.

Bizans Dönemi' nde Aydın' da kumaş ve kilim dokumacılığı yaygın olup gerekli pamuğun Çukurova' dan getirtildiği söylenmektedir¹⁶⁷.

Anadolu Selçuklu Devleti' nin tarih sahnesinden silinmeye başladığı dönemde beylikler yeniden ortaya çıkmaya başlamıştır. 1318 tarihinden itibaren Ege Bölgesi' ne Türk akınları başlamış ve 1326 tarihinde iyice yoğunlaşmıştır¹⁶⁸. Menteşe Bey ve Aydın Bey bu dönemin güçlü ve etkili iki beyi olmak ile birlikte Venedik ile sıkı bir ticari ilişki içinde oldukları bilinmektedir¹⁶⁹. Bu ticari ilişkiler genel olarak tarımsal ürün ihracatına dayalıdır. 1300-1400 tarihleri arasında Venedik, Menteşe ve Aydın beylikleri ile çeşitli ticaret anlaşmaları yapmışlardır. Bu ticaret anlaşmalarında buğday, arpa gibi tarımsal ürünlerin ihracatı söz konusudur. Bu beylikler ayrıca %4 oranında gümrük vergisi uygulamaktadır¹⁷⁰. Ancak bu iki beylik arasında dönem dönem uyguladıkları

¹⁶⁵ Türkiye Cumhuriyeti Yetmiş beşinci Yılında Aydın, s.51

¹⁶⁶ Türkiye Cumhuriyeti Yetmiş beşinci Yılında Aydın, s.52-53

¹⁶⁷ Türkiye Cumhuriyeti Yetmiş beşinci Yılında Aydın, s.57

¹⁶⁸ Elizabeth A. Zachariadou, The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area (1980), Serdar Çavuşdere (çev.), **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.28, Sayı.45 (2009), s.236.

¹⁶⁹ Zachariadou, s.238

¹⁷⁰ Serdar Çavuşdere, Ege' de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13.- 14. Yüzyıllar), **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.28, Sayı.46 (2009), s. 282.

ticaret politikaları farklılık göstermektedir. Örneğin Menteşe Beyliği gümrük vergisi üzerinde herhangi bir değişiklikte bulunmazken Aydınogulları Beyliği siyasi ve iktisadi duruma göre vergiler ve ihraç üzerinde düzenlemelere gitmiştir. Aydınogulları Beyliği ihraç ürünü üzerinde stratejik bir yol izlemiş ve ticaret yolları üzerindeki hakimiyetini bu ürünlerin ihracatını kısıtlama veya tamamen yasaklama şeklinde sağlamıştır¹⁷¹. Örneğin 1337 tarihinde Venedik ile yapmış oldukları ticaret anlaşmasında vergi oranını %4' ten %6' ya yükseltmiştir¹⁷². Menteşe ve Aydınogulları beyliğinin bulunmuş olduğu coğrafyanın siyasi ve iktisadi konumu ticaret stratejilerini belirlemiş ve bu bölgede hâkim güç olmalarını sağlamıştır.

Aydınogulları Beyliği şarap, sabun, kumaş ithal etmekte olup; mısır, pirinç, arpa, buğday, kurutulmuş ve taze sebze, köle, at, öküz, koyun, eşek, balmumu ihracatı yapmaktadır. Bunun yanında boya, kumaş ve deri sanayisinde kullanılan şapın da ihracatını yapan Aydınogulları Beyliği halı, kilim, pamuk, yün gibi dokuma sanayisi ürünlerini ve ham maddesini de ihraç ederek ciddi gelir sağlamaktadır¹⁷³. Bu ticaret deniz yolu ile sağlanmakta olup liman gelirleri önemli bir paya sahiptir. Bu yüzden Umur Bey tarafından İzmir Limanı' na tersane inşa ettirilmiş ve kadirga, kayık tipi deniz araçları yaptırılmıştır.

Aydın Sancağı' nın gelirleri arasında tarım arazilerinden sağlanan kazanç büyük bir paya sahiptir. Kayıtlara kariye olarak geçen köylerde tarım ve hayvancılık yapılmakta olup üretilen ürünler zaman zaman kurulan pazarlarda satılmaktadır. Şehirlerde özellikle gayrimüslimler tarafından gerçekleştirilen iktisadi faaliyetler ise ticaret, zanaat ve inşaatçılık gibi mesleklerdir.

XV. ve XVI. yüzyıllar arasında Aydın Sancağı' nda İzmir, Tire, Çeşme, Ayasuluğ ve Güzelhisarı kazaları yarattığı sosyal ve iktisadi etki açısından seyyahların kaleme aldıkları eserlerde kendilerine yer bulabilmişlerdir.

---

¹⁷¹ Çavuşdere, s.293

¹⁷² Çavuşdere, s.294

¹⁷³ Türkiye Cumhuriyeti Yetmiş beşinci Yılında Aydın, s.59

Polonyalı bir seyyah olan Simeon gerçekleştirmiş olduğu seyahatinde Aydın Sancağı' nı da ziyaret etmiş ve Tire' nin işlek bir ticaret şehri olduğundan, her gün kervanların yola çıktığından bahseder¹⁷⁴. Tire' de Ahiler tarafından teşkilatlandırılmış otuzdan fazla esnaf dükkânı ve pazar yeri bulunmaktadır. Çeşitli imalat ve ticaret mekanlarının yanında çok sayıda vakıflara ait dükkanlar mevcuttur¹⁷⁵. Tire 1423 yılında II. Murad zamanında yeniden Osmanlı topraklarına katılmıştır. 1850-1867 tarihleri arasında Aydın Sancağı' na bağlı bir kazadır¹⁷⁶.

Diğer önemli kazalardan biri ise Çeşme' dir. Fatih Sultan Mehmet zamanında Çeşme Limanı önemli bir vergi kalemidir¹⁷⁷. XVI. yüzyılda Çeşme Limanı' nın geliri 600 bin akçedir¹⁷⁸.

Günümüzde Selçuk olarak bilinen Ayasuluğ kazasına ait biri XV. yüzyılda tutulmuş 5 defter bir diğeri ise XVI. yüzyılda tutulmuş 3 defter olmak üzere toplam 8 adet mufassal tahrir defteri bulunmaktadır¹⁷⁹. Beylikler döneminde burada çok sayıda tacirin olduğu, limanlar sayesinde gelişmiş bir ticaret ağına sahip olduğu ve özellikle Venedik ile ticaret yapıldığı bilinmektedir. Osmanlı himayesine girmesi ile birlikte II. Bayezid döneminde Ayasuluğ ücra ve tehlikeye açık bir yer olarak kabul edildiği için vergiden muaf tutulmuştur. Yörede darphane, mumhane, başhane, tahunhane bulunmakta olup ayrıca bir kervansaraya sahiptir¹⁸⁰. Zeki Arıkan XV. yüzyıla ait tapu tahririnde Ayasuluğ kazasının yıllık vergi gelirinin 48.758 akçe olduğunu ve XVI. yüzyılda bu vergi gelirinin 13.495 akçeye kadar gerilediğinden bahsetmektedir¹⁸¹. Ancak ticaret yollarının değişmesine ve çeşitli güvenlik sorunlarına kadar limanlardan elde edilen gelirler önemli bir kalemdir.

---

¹⁷⁴ Polonyalı Simeon, **Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiye**, Hrand D. Andreasyon (çev.), Resul Bozyel (sad.), 2. Baskı, İstanbul: Kesit Yayınları, 2007, s. 32.

¹⁷⁵ Zekai Mete, "Tire", TDV İslam Ansiklopedisi, c.41, s. 197.

¹⁷⁶ Mehmet Başaran, **Tanzimat' tan Cumhuriyet' e Tire**, Tire: Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2015, s.55-56.

¹⁷⁷ Mehmet Akif Erdoğan ve Ömer Bıyık, **Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)**, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2015, s.5.

¹⁷⁸ Mehmet Münir Aktepe, "Çeşme", **İslam Ansiklopedisi**, C.8, İstanbul: TDV Yayınları, 1993, s. 287.

¹⁷⁹ Telci, s.17.

¹⁸⁰ Feridun Emecen, "Ayasuluk", **İslam Ansiklopedisi**, C.4, İstanbul: TDV Yayınları, 1991, s. 227.

¹⁸¹ Zeki Arıkan, XIV.-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ, **Bellekten**, C.54, Sayı.209 (Nisan 1990), s.154-155.

XVI. yüzyılda Aydın Sancağı' na bağlı bir diğer kaza ise İzmir' dir. İzmir' de buğday, arpa, susam, zeytin, incir gibi tarımsal ürünler yetiştirilmektedir. Arıcılık bu yörede yapılan bir diğer meslektir. Bac-ı Pazar adı verilen vergiler ile ortalama 22 bin akçelik bir gelir yaratılmaktadır. Bunun haricinde İzmir Limanı da tıpkı Çeşme Limanı gibi bir gelir kalemi oluşturmakta ve İzmir Gümrüğü' nden yılda yaklaşık 80 bin akçe gelir elde edilmektedir¹⁸².

3.3. Aydın Sancağı' nda Vakıflar

Osmanlı İmparatorluğu' nda mahallelerin ayrı bir önemi vardır. Mahalleler cami, mescit ya da bir zaviye etrafında şekillenmektedir. Mahalleliler birbirlerine karşı sorumludur. Mahallede yaşayanlar mahallenin ihtiyaçlarını karşılamak için çeşitli bağışlarda bulunmaktadır. Ayrıca; imam, müezzin, muallim gibi görevlilerin maaşları da bu şekilde karşılanmaktadır. Bu tarz gerçekleştirilen bağışlar avarız akçası fonu şeklinde olup ihtiyaç sahipleri için banka görevi görmektedir. Çoğunlukla hayır amaçlı taşınır veya taşınmaz malların bağışlanması ile küçük çaplı vakıflar meydana getirilmiş ve bir nevi mahalle sandığı oluşturulmuştur. Bu şekilde oluşturulan vakıfların sorumluluğu da mahallenin imamına ya da şeyhine verilmiştir¹⁸³.

XIX. yüzyıla kadar servet saray ve çevresinin elinde biriktiğinden dolayı büyük ölçekli vakıflar bu kesim tarafından tesis edilmiştir. Bu yüzden bu şekilde kurulmuş vakıflara ait kayıtlar çok daha sistemli bir şekilde tutulmuştur.

Anadolu' nun Türkleşmesi ve İslamlaşmasında kuşkusuz Ahilerin rolü büyük önem taşımaktadır. Aydın' da da Ahiler tarafından kurulmuş ve gelirleri tarım arazilerden sağlanan küçük çaplı vakıflar bulunmaktadır. Zaviye çatısı altında faaliyet gösteren bu vakıflar yolculara ve muhtaçlara yemek ve barınma hizmeti vermiştir. Bu zaviyelere halkın pek çok kesiminden yapılan yardımlar bulunmaktadır. Bu yardımların çoğu tarımsal arazilerden, su ve yel değirmenlerinden, dükkân kiralardan sağlanmaktadır. Aydın Sancağı' nda hem saray mensubu hem de halktan pek çok kişi

¹⁸² Zeki Arıkan, "XV.-XVI. Yüzyıllarda İzmir", **Üç İzmir içinde**, 1. Baskı, İstanbul: Aralık 1992, s.65.

¹⁸³ Özer Ergenç, Osmanlı Şehrindeki <<Mahalle>>nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine, **Osmanlı Araştırmaları IV**, İstanbul, 1984, s.s.75-76.

güçleri yettikçe çeşitli faaliyetlerde bulunmuştur. Çeşme, sebil, mektep yaptırarak ya da bağ, bahçe, dükkân, değirmen gelirlerini vakfederek sahip oldukları mallarını hayır işlerine harcamışlardır.

Aydın Sancağı' na ait sekiz defter bulunmaktadır. Bu defterlerin beş tanesi XV. yüzyıla, üç tanesi ise XVI. yüzyıla ait mufassal tahrir defteridir. Bu defterlerden ilki Maliyeden Müdevver Defterler 18003 numaralı defterdir¹⁸⁴. Bu defter Halil Beğ Defteri olarak Cahit Telci tarafından yayınlanmıştır¹⁸⁵.

Aydın Sancağı ile ilgili en büyük engel şer'iyye sicillerinin bulunmamasıdır. Bir diğer sınırlılık ise tutulan tahrirler arasında geçen uzunca bir dönemi kapsıyor oluşudur. Normalde otuz yılda bir gerekli görüldüğü hallerde on yıla kadar indirilebilen tahrirlerin tutulması kimi zaman yapılmamıştır. Örneğin; Mübahat Kütükoğlu Aydın Sancağı hakkında uzun zamandır tahrirlerin yapılmamış olduğunu ve bunun Sığla Sancağı İcmal Defteri' nde "*Aydın Vilayeti sabıka tahrir olunalıdan beru kırk yıldan ziyade zaman olup*" şeklinde bahsedildiğini belirtmektedir. Tahrirlerin uzun süre yapılmamış olması haliyle tımar sisteminde bozulmalara sebep olmuş ve yeni bir tahrir başlanmıştır. Fakat Aydın ve Saruhan Sancakları' nın tahrirlerin yapılmasının geciktiği ve sonrasında vazgeçildiği belirtilmektedir¹⁸⁶. XVIII. yüzyılda muhassıl olarak atanan paşaların gerçekleştirdiği yolsuzluklar ve o yerde nüfuz sahibi ailelerin güçlenmeye başlaması Aydın Sancağı' nda bulunan vakıfları da etkilemiştir. Vakıf köylerden toplanan vergilerde usulsüzlük, muhassılların ve vakıf mütevellilerin keyfi hareketleri, tarım ve hayvancılık ile uğraşan halka gösterilen kısıtlamalar ve fermanlara uyulmayıp halkın işini yapamaz hale gelmesi Aydın Sancağı' nı idari ve mali yönden zora sokmuştur¹⁸⁷.

---

¹⁸⁴ Telci, s.17

¹⁸⁵ Bkz. Cahit Telci, Aydın Sancağı' nın En Erken Tarihli Defteri: Halil Beğ Defteri' nin Parçası, **Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, Sayı.1, 1 Temmuz, 2015.

¹⁸⁶ Mübahat Kütükoğlu, **XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2010, s.2

¹⁸⁷ Bülent Çelik ve Tanju Demir, **Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)**, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No:34, 2010, s.195-196.

XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında Aydın ve çevresindeki sancaklarda yaşanan eşkıyalık sorunu da pek çok yerleşim yerinin güvenliğini etkilemiş ve kimi zaman göçlere sebep olmuştur¹⁸⁸. Doğal olarak meydana gelen nüfus hareketleri eskiden canlı olan yerleşim yerlerini tenhalaştırmış ve kazaların silüetini değiştirmeye başlamıştır.

3.4. Aydın İli Evkaf Defteri Hakkında

Aydın Sancağı' na ait tek mufassal ve tam vakıf defteri Tapu Kadastro Genel Müdürlüğü Kuyud-i Kadime Arşivi' nde kayıtlı TD. 571 numaralı defterdir. Bu defter Kanuni Sultan Süleyman Dönemi' nde hazırlanmıştır. Defterin yazılış ve bitiriliş tarihi belli olmamak ile birlikte, sonradan eklenen belgeler hariç 174 varaktır¹⁸⁹. Aydın Sancağı' nda bulunan vakıfların yer aldığı bu defterde gelirlerin yaklaşık %16' sı vakıflardan sağlanmaktadır¹⁹⁰. Defter Aydın Sancağı' na ait kazalarda bulunan vakıfların derli toplu olarak gösterildiği tek kaynak olup tahrir memuru hakkında kesin bir bilgi verilmemektedir. Ayrıca "*hin-i tahrirde bulunmadı*" ibarelerine yer verilmiş olan bu defterde tahrir memurunun vakıfları teftiş ederken bazı vakıf sahipleri ile hiç görüşmediği, vakıflara ait eski kayıtlara ulaşamadığı ve vakıfta bulunan kişilerin şahitliği ve verdiği ifadeler doğrultusunda vakıflar hakkında kayıt tuttuğundan bahsedilmektedir. Bundan dolayı tahrir memuru teftişe gittiği vakıflar hakkında eski bilgileri ya aynen nakletmiş ya da orada bulunan kişilerin verdiği bilgileri kaydetmiştir.

Defterin transkripsiyon halini esas alarak gerçekleştirdiğimiz çalışmamızda kadınların mütenevvi hayır işlerinde bulunduğu görülmektedir. Aydınogulları kızlarından kalma hayır eserlerine yapılan hayır işleri haricinde yaşadığı mahallenin mescidine ya da zaviyesine kadınlar nakdi bağışlarda bulunmuşlardır. Bu tür vakıfların küçük çaplı olması ve incelediğimiz dönem aralığını da göz önünde bulundurduğumuzda yangın, deprem, sel ve çeşitli ekonomik sebepler sonucu farklı yerlere göçlerin yaşanması vakıfların varlıklarını sürdürebilmelerine engel teşkil etmiştir. Defterde Aydınogulları neslinden kalma cami, darülhuffaz, zaviye gibi

¹⁸⁸ Çelik; Demir, s.53

¹⁸⁹ Mehmet Akif Erdoğan, **Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri**, İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2016, s.9.

¹⁹⁰ Erdoğan, s.13

yapıların vakıflar ile desteklendiğini ve tam olarak ne zaman varlıklarının son bulduğu bilinmese bile halen bu dönemde faaliyet gösterdiklerini öğrenebilmekteyiz.

Aydın Sancağı 166 Numaralı Vilayet-i Anadolu Defteri' nde Liva-i Aydın olarak kaydedilmiştir. 1530 senesinde Aydın Sancağı 11 kazadan oluşmaktadır. Bu kazalar içerisinde Aydınoğulları' nın yaşadığı Tire, Birgi ve Ayasuluğ hem defterde kaydı tutulmuş olan bina sayısı bakımından hem de vakıflardan sağlanan gelirler açısından ilk sıralarda yer almaktadır. Aydın Sancağı' ndan 1530 senesinde elde edilen toplam gelir miktarı 11.416.601 akçe olup vakıflar gelir getiren üçüncü kalemdir. Aydın Sancağı' nın büyük bir kısmı padişah hassı olup hem padişahın hem de eşrafının tasarrufundadır. Köy, mezra, çiftlik, zemin gibi arazi gelirlerinden elde edilen gelirler hem saray ve çevresinde hem de burada yaşamış şehrin ileri gelen aileleri tarafından çeşitli hayır kurumlarına vakfedilerek bu yerlerin sürekliliği ve işlerliğı sağlanmaya çalışılmıştır. Reayadan alınan vergiler ile bu şekilde kamu yararına faaliyetlerde bulunulması mümkün olmuştur. Hayır yarışına halktan kesim de katılmış ve bağ, bahçe, dükkân, hamam, kira gelirleri, yel ve su değirmeni, çiftlik, kitap, küpe, nakit para gibi bağışlarda bulunarak yaşadıkları çevrede bulunan zaviyelere vakfetmişlerdir. Ahi zihniyeti ile şekillenen ve dönemin ünlü alimlerini (Samud Baba, Ibn Melek, Alihan Baba...) çıkarmış olan bu zaviyeler güvenlik, yol ve derbentlerin tamiri, misafirhane, aşevi işlevi görmüştür. Zaviyelerin çokluğu pek çok tarikat mensubu kişilerin korunduğunu ve halk tarafından desteklenerek hizmetlerini vakıflar yolu ile gerçekleştirdiklerini söylemek mümkündür.

Tablo 1
Bina Sayısı

Kaza	İmarat	Cami	Medrese	Mescid	Zaviye	Muallim hane	Hamam	Kervansaray	TOPLAM
Tire	3	7	5	35	31	7	11	9	108
İzmir	1	8	3	5	12	2	2		33
Ayasuluğ	1	4	2	7	14	1	4		33
Birgi		6	1	9	17	2	8		43
Güzelhisar		2	1	9	7		3	2	24
Alaşehir		4	2	2	6	2			16
Kestel		5		6	1	1			13
Yenişehir	1	2	1	1	9	1			15
Sart		1			3				4
Bozdoğan		3			4		1		8
Arpaz		2	1	2	1		1		7
TOPLAM	6	44	16	76	105	16	30	11	304

Kaynak: 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), Ankara, 1995, s.42-48.

Tablo 2
Aydın Sancağı' nın Gelir Kalemleri ve Miktarı (Akçe)

Gelir Kalemi	Miktar	%
Padişah Hassı	4.750.068	41.6
Sadrazam Hassı	99.000	0.86
Arpalık	60.449	0.5
Hazine	41.958	0.36
Mirliva	383.182	3.35
Tımar	3.941.091	34.5
Kale	271.666	2.37
Vakıf	1.865.487	16.3
Emlak	3.700	0.03
TOPLAM	11.416.601	100

Kaynak: 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), s.48.

Tablo 3
Kazaların Vakıf Gelirleri

Kaza	Gelir (Akça)	%
Tire	435.738	23.35
İzmir	372.258	19.95
Ayasuluğ	176.652	9.46
Birgi	428.809	22.98
Güzelhisar	36.084	1.93
Alaşehir	115.283	6.17
Kestel	150.851	8.08
Yenişehir	98.358	5.27
Sart	8.820	0.47
Bozdoğan	13.984	0.74
Arpaz	28.650	1.53
TOPLAM	1.865.487	100

Kaynak: 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/1530), s.42-48

3.5. Aydın Sancağı' nda Kadınlara Ait Vakıf Kayıtları

Mehmet Akif Erdoğan tarafından metin ve incelemesi yapılmış 571 numaralı evkaf defterini esas alarak kadınların gerçekleştirmiş olduğu vakıfları ele almaya çalıştık. Kadınlar arasında en fazla nakdi vakıflar göze çarptı. Bazı kadınlar sadece isimleri ve vakfettikleri ile kaydedilirken bazı kadınlar hakkında kimin kızı ya da karısı olabileceği yolunda da tahmin edebilme fırsatımız oldu. Örneğin; İzmir Kazası' nda Aişe Hatun binti Mevlâna Ömer olarak kaydı tutulmuş olan bu kadın hakkında bir müderrisin kızı olduğu, Şah Banu Hatun binti İbrahim Paşa için Şah Banu Hatun' un bir paşa kızı olduğu ortaya çıkmaktadır. Defterde kadınlar kocaları ya da oğulları ile çeşitli hayır işlerinde bulunmuştur. Örneğin; Tire Kazası' nda Ordu Başa Hatun Pazarlı Hacı Sinan' ın karısı olup menkul ve gayrimenkul pek çok şeyi vakfetmişler ve bani olarak da karşımıza çıkmışlardır. Birgi Kazası' nda Hanife Hatun ve oğlu Pir Ahmed hatırı sayılır vakıflarda bulunmuşlardır.

3.5.1. İzmir Kazası

Bu kazaya ait biri Yavuz Sultan Selim Dönemi' nde bir diğeri ise Kanuni Sultan Süleyman Dönemi' nde düzenlenmiş iki defter bulunmaktadır. XVI. yüzyılda Aydın Sancağı' na bağlı olan bu kazaya ait İzmir kadılarının tuttuğu sicillerin 1853 yılında yanmasından dolayı bu adı geçen vakıfların dönüşümü ve sürekliliği hakkında bilgi edinmemiz imkânsız hale gelmiştir¹⁹¹. Bir diğerk nokta ise XVI. yüzyılda İzmir Kazası' nın küçük ve gelişmemiş olması ve kurulan pek çok vakfın vakfiyelerinin bulunmayışı bu vakıfların ve vakıf eserlerinin tarihlendirilmesine imkân vermemektedir¹⁹². XVI. yüzyılda İzmir Kazası' nda birkaç cami ve zaviye dışında bir yapı bulunmamaktadır.

¹⁹¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *XV. Ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları, 1. Basım, Ağustos 2000.

¹⁹² Kütükoğlu, s.213

- **Aişe Hatun Vakfı**

Aişe Hatun' a ait bu kayıta nakit 1000 akçe senelik %10 faizi ile vakfedilmiştir. Ayrıca bu vakfin gelirleri arasında Cami Mahallesi' nde bulunan çeşitli meyve ağaçları ve hamam geliri de yer almaktadır. Aişe Hatun vakfında Hz. Peygamber ve kendi ruhu için günde bir cüz okunmasını şart eylemiş olup vakıftan sorumlu kişi kocası Mevlâna Sinan' dır¹⁹³.

- **Sultan Hatun Vakfı**

Sultan Hatun Zaviyesi olup Çamlu Köyü' ndeki incir bahçesinden 200 akçelik gelir elde edilmektedir. Senede iki hatim indirilmesi şart koşulmuştur. Yaşadığı sürece vakfin sorumluluğu Mevlâna Çelebi isminde bir erkeğe aittir. Vakfiyede; beş kişinin ismi geçmekte olup Mürüvvet Fakih ve kardeşi Fahreddin Çeşme İskelesi' ne giden yoldaki Tatar Deresi' nin derbendini tamir için görevlendirilmiştir. Bu vakıf tüm vergilerden muaf tutulmuştur¹⁹⁴. Günümüzde bu Tatar Deresi diye tabir edilen yer İzmir' in Urla ilçesinde Zeytinler Köyü' ne giden yolda bulunmaktadır. Burada yer alan eski bir köprü bulunmak ile birlikte herhangi bir tarihlendirmesi yapılmamıştır. Ancak Sultan Hatun Zaviyesi' nin görevlendirildiği derbendin günümüzde Tatar Köprüsü adı ile bilinen yer olma ihtimali yüksektir¹⁹⁵.

3.5.2. Ayasuluğ Kazası

Günümüzde Selçuk adını almıştır. Evliya Çelebi Ayasuluğ' dan bahsederken eskiden çok büyük bir şehir olduğunu ancak bir rivayete göre lanetlenen yedi şehirden biri olup ziyaret ettiği tarihte şehrin yüz kadar ev, yirmi dükkân, bir mescit, bir han ve hamamdan oluştuğunu söylemektedir¹⁹⁶.

---

¹⁹³ Erdoğan, s.33

¹⁹⁴ Erdoğan, s.37

¹⁹⁵ Erol Şaşmaz, "Tatar Köprüsü", <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1360> (10 Ağustos 2021)

¹⁹⁶ Zillioğlu, C.8, s.550-551

- **Hondi Hatun Vakfı**

Kadı Nasıreddin' in eşi olan Hondi Hatun tarafından tilavet okutulması şartı ile kurulmuş vakıftır. Vakfın idaresi evlatları Memi Şah ve Mustafa' dadır. Ayasuluğ Kazası' na bağlı Kızıl Kilise köyü civarında yaklaşık 100 dönümlük bir çiftlik, adı geçen bu arazide bir değirmen bulunmaktadır. Ancak bu değirmen vakıf defterinden hariç kaydedilmiş olup kira geliri ise 700 akçedir. Bu vakfın toplam geliri 1200 akçe olarak kaydedilmiştir¹⁹⁷.

- **Şah Paşa Binti Sufi Hayratı**

Ayasuluğ Kazası' nda olduğu anlaşılan Soğuk Kuyu' ya yakın zerdali bahçesini Karagöz Paşa' nın yaptırdığı Kubbe Mescidi' ne vakfetmiştir. Bu mescide her kim imam olursa bahçeden elde edilen geliri bu kişiye vakfetmiştir. Vakfın idaresi Şeyh Muhyiddin bin Mustafa' ya aittir¹⁹⁸.

- **Rukiyye Hatun Vakfı**

Rukiyye Hatun, iki kişinin her gün ruhuna iki cüz Kur' an okunması şartı ile nakit 5000 akçe vakfetmiştir¹⁹⁹.

3.6.3. Tire Kazası

Evliya Çelebi Tire şehrini 847 bin akçelik paşa hassı olarak tanıtmaktadır. Şehrin binden fazla köyü ve 68 mahallesi bulunmaktadır. Şehirde 30 medrese, 13 hamam, 60 sıbyan mektebi, 270 çeşme, 2800 dükkân ve daha pek çok cami ve mescit bulunmaktadır²⁰⁰.

---

¹⁹⁷ Erdoğan, s.102

¹⁹⁸ Erdoğan, s.118

¹⁹⁹ Erdoğan, s.119

²⁰⁰ Zillioğlu, C.8, s.560-562

- **Ayşe Hatun Vakfı**

Kalemus Mahalle Mescidi' ne 1000 akçe vakfetmiştir. Vakfettiği 1000 akçenin %10' luk kazancının mescidin imamına verilmesini ve senede bir hatim indirilmesini şart koşmuştur²⁰¹.

- **Melek Hatun Vakfı**

Kalemus Mahalle Mescidi' ne 1000 akçe vakfetmiştir. Vakfettiği 1000 akçenin %10' luk kazancını mescidin imamına verilmesini ve senede bir hatim indirilmesini şart koşmuştur²⁰².

- **Huri Hatun Vakfı**

Doğancılar Mahallesi' nde bulunan Kadı Emre Çeşmesi' nin tamirâtı için Huri Hatun kadıya giderek 2600 akçe değerinde olan dört altın küpesini vakfetmiştir. Bu dönemde mahallelerin bir dini yapı etrafında toplandığı göz önünde bulundurulacak olursa Huri Hatun' un altın küpelerini Kadı Emre Zaviyesi' ne ait çeşmeye vakfettiği anlaşılmaktadır²⁰³.

- **Ayşe Hatun Vakfı**

Hekim Mescid' i adı ile bilinen Muarrif Mescidi' ne bir cüz Kur' an okunması şartı ile 2000 akçenin %10' luk kazancını vakfetmiştir²⁰⁴.

---

²⁰¹ Erdoğan, s.164

²⁰² Erdoğan, s.164

²⁰³ Erdoğan, s.165

²⁰⁴ Erdoğan, s.166

- **Hadice Hatun Vakfı**

Hekim Mescidi' ne senede dört hatim indirilmesi şartı ile 400 akçe vakfetmiştir. 400 akçenin %10' luk kazancının imama verilmesini istemiştir²⁰⁵.

Ayşe Hatun ve Hadice Hatun tarafından para bağışı yapılan bu mescidin banisi Dülgerzade Şemseddin Ahmet Bey olup halk arasında Hekim Çelebi olarak bilinmektedir. Cami üstü mescit altı ayazma olup geçirdiği pek çok onarımdan dolayı günümüzde tarihi niteliğini kaybetmiştir²⁰⁶.

- **Hondi Bula Vakfı**

Fakirler ve miskinler için harcanması şartı ile 12000 akçenin senelik %10 kazancını, Tire' de bulunan bağından elde edilen 1500 akçelik gelirini, 3600 akçe değerinde sabunhanesini, 3 parça dükkânın senelik kirası olan 170 akçeyi, su değirmeninden gelen senelik 250 akçeyi vakfetmiştir. Kaydı tutan memur teftişe gittiği zaman vakıftakiler ile görüşemediğini bu yüzden vakfin gelirlerini mevcut belge üzerinden naklettiğini belirtmiştir²⁰⁷.

- **Nefise Hatun Vakfı**

12. 000 nakit akçe vakfetmiştir. Günlük 2 akçe cami imamına verilmesi ve her gün kardeşinin ruhu için bir cüz Kur' an okunmasını şart koşmuştur. Müezzine yarım akçe verilmesini istemiştir. Tevliyeti Mevlâna Seydiye verilmiş ve bundan sonra evladına ve evladı evladına tayin eylesin şeklinde vakfiyeye kaydedilmiştir²⁰⁸. XV. yüzyıla tarihlenen cami, medrese ve hamam Nefise Hatun tarafından yaptırılmış olmasına rağmen daha çok Şeyh Nasurettin' in adı geçmektedir. Evliye Çelebi Tire' de

---

²⁰⁵ Erdoğan, s.166

²⁰⁶ Şaşmaz, "Ayazmalı Mescid", <http://www.erolsasmaz.com/?oku=805> (10 Ağustos 2021)

²⁰⁷ Erdoğan, s.168

²⁰⁸ Erdoğan, s.171

bulunan kurşunlu camiler hakkında bilgi verirken de Şeyh Nasraddin olarak camiye tanımlamaktadır²⁰⁹. Günümüzde cami, medrese ve hamam harap bir haldedir²¹⁰.

- **Ordu Başa Hatun Hayrat Vakfı**

Aydınoğulları döneminden kalma olup kitabesinde 1384 tarihi yer almaktadır. Bu tarih bize vakfın yaklaşık 146 yıldır faaliyetlerine devam ettiğini göstermektedir. Ordu Başa Hatun Pazarlı Hacı Sinan' ın karısıdır. Kocası ile birlikte hayır işlerinde bulunmuştur. Cami, zaviye, çilehane ve muallimhaneden oluşan bu yapılar içerisinde zaviye ve muallimhanesi korunamamış olup çilehanesi ile meşhurdur. Yapı içerisinde kalenin bulunması ve eskiden bu tip yerlere narin denmesinden dolayı cami Narin Camisi (Buğday Dede Camisi) olarak bilinmektedir. Caminin vakıfları arasında Surlu Hamamı adı ile ünlü hamam bulunmaktadır²¹¹. Vakfın şartları ise şunlardır²¹²:

Hasan Çelebi Mahallesi' nde bulunan muallimhaneye her kim hoca olursa buradaki evde kalacak ve her sene Recep ayında Hz. Peygamber' in ümmeti ruhuna bir hatim indirecek

Mescidin hücreleri Mevlâna Şeyh Habib' e ve burada yaşayan suhte, danışment ve dine gönül vermişlere vakfedilmiştir.

8 ay boyunca aralıksız fakirlere yiyecek verilecektir. Yaylağa çıkan Müslümanlar bundan muafır. Hacı Sinan Mescid' ine Şeyh Habib müritlerinden her kim şeyh olursa üç cüz ve iki günde bir bir cüz okuyup günlük 3 akçe verilecektir. Bir cüz vakfın ruhu için, bir cüz vakfın kurucusu olan karı koca için okunacaktır.

Vakıf Ordu Başa Hatun' un kocası Hacı Sinan' a bağılı olup hayatta oldukları sürece oğullarına ve oğullarının oğullarına geçecektir.

571 numaralı defterde Ordu Başa Hatun ve kocası Hacı Sinan tarafından vakfedilen menkul ve gayrimenkuller yer almaktadır. XVI. yüzyılda düzenlenmiş olan

---

²⁰⁹ Zillioğlu, C.8, s.561

²¹⁰ Şaşmaz, "Şeyh Nasrettin Cami", <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1529> (10 Ağustos 2021)

²¹¹ Şaşmaz, "Narin Cami", <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1032> (10 Ağustos 2021)

²¹² Erdoğan, s.174-176

bu defterde vakfın senelik gelir kalemleri ve günlük masrafları gösterilmektedir. (Bkz. Tablo 4, Tablo 5)

Bu vakıf ile ilgili ulaşabildiğimiz bir diğer bilgi ise 1844/1845 tarihli temettuat kaydıdır. Mehmet Başaran tarafından yapılmış bu çalışmada Narin Camisi hala ayaktadır ve camide Hacı Şeyh Mehmed Efendi imam, hatip ve mütevelli olarak görünmektedir²¹³.

---

²¹³ Mehmet Başaran, Tire, s. 362

Tablo 4
Hacı Sinan ve Ordu Başa Hatun Vakfı' nın 1530 Senesindeki Varlıkları

MEVKUFAT	SENELİK GELİR MİKTARI (Akçe)
20 cilt siyah yıldızlı Kur'an-ı Kerim	
Nakit para (Pazarlı Hacı Sinan Vakfı)	28.000
Nakit para (Ordu Başa Hatun vakfı)	27.000
Sebze bahçesi hissesi	4.000
Takyacızade Mahallesi' nde kiraya verilen evler	984
Takyacızade Mahallesi' ndeki ibadethaneden elde edilen gelir	24
Hürremi Mescidi' nden senelik kira	60
Yeni Çarşı' da altı binadan oluşan ev senelik kira	360
Debbağhaneden elde edilen mahsul ve iki kazgan	600
TOPLAM	61.028

Tablo 5
Hacı Sinan ve Ordu Başa Hatun Vakfı' nın Günlük Masrafları (Akçe)

MASRAF	GÜNLÜK (Akçe)
Tevliyet	2
Nezaret	0,5
İmamet ve Hitabet	2,5
Müezzin	3
Sıbyan Mektebinde öğretmen	2
Cüzhan (6 kişi)	6
Mütevelli	1
Nazır	1
Muallim	1
İmam	1
Hatip	1
Müezzin	1
Kayyım	1
Et	3
Ekmek	2
Diğer gıdalar	2
Aşçı	1,5
TOPLAM	31,5

3.5.4. Birgi Kazası

18 mahalleli, uleması çok bir şehirdir. Yedi sıbyan mektebi, iki yüz dükkân, iki hamam ve bir han bulunmakta olup ünlü Tire ipliği burada üretilmektedir. Aydınoğulları'ndan Mehmet Bey tarafından yaptırılmış cami, hamam ve medrese bulunmakta olup bu külliye şeklinde biçimlenmiş yapıda Hanım Gülsüm tarafından yaptırılmış bir hayrat bulunmaktadır. Hanım Gülsüm, hadis ve tefsir ile meşgul olmuş bir kişidir²¹⁴.

- **Hanife Hatun Vakfı**

Hanife Hatun ve oğlu çeşitli hayır işlerinde bulunmuşlardır. Hanife Hatun nakit 15.000 akçe vakfetmiştir. Bu paranın senelik %10 kazancı ile dört cüz tilavet okunmasını şart koşmuştur. Vakfiyede; her bir cüzün Allah için, Hz. Peygamber için, Hanife Hatun' un kocası Ali Balı ruhu için ve Hanife Hatun' un ruhu için okutulacağı, kardeşi Muhammed'i vakfin idaresine tayin ettiği, cüzhanları atama ve görevine son verme işinin kardeşine ait olduğu, vakfin evlatlarına intikal etmesi halinde önceliğin kız çocuğuna olduğu ve kardeşinden sonra vakfin idaresine her kim en yetkili kişiyi tayin ederse onun geçirileceği yer almaktadır. Kardeşine her sene 200 akçelik tevliyet hakkı ve cüzhanlara da senelik 100 akçe tayin etmiştir²¹⁵.

Oğlu Pir Ahmed ise nakit 10.000 Osmani akçesi vakfetmiştir. Senelik %10 kazancını bir cüz Allah rızası için bir cüz kendi ruhu için okunmasını şartı kılmıştır. Tilavetin Müslihüddin Türbesi'nde okunmasını ve cüzhanlara günlük bir akçe verilmesini istemiştir. Vakfin işlerinden sorumlu kişi Mehmet Çelebi' dir. Senede 150 akçeye mutasarrıf kılınmış olup vakfin korunması ve devamlılığı görevi Mehmet Çelebi' ye ve sonrasında onun nesline verilmiştir. Bunun için görevlendirdiklerine ise senede 100 akçe verilmesini şart koşmuştur²¹⁶.

---

²¹⁴ Zillioğlu, C.8, s.565-566

²¹⁵ Erdoğan, s.258

²¹⁶ Erdoğan, s.258

- **Fatıma Hatun Vakfı**

Bozdağ' dan Birgi' ye giden yolun bakım ve onarımı için 500 akçe vakfetmiştir. Vakfın idaresi Mehmed bin Musa' dadır²¹⁷.

- **Huri Hatun Vakfı**

Yahşi Halil Bey Mescidi' ne nakit 6000 akçe vakfeylemiştir. Senelik %15 kazancını mescit görevlilerine vakfetmiştir. Ayasuluğ' da her kim imam olursa iki cüz Kur' an okumasını ve bir cüzünü Huri Hatun' un annesi Şah Sultani' nin ruhuna bağışlamasını ve bir cüzünü de kendi ruhuna okunmasını şart kılmıştır. Cüzhanlara senelik 800 akçe verilmesini, imama senede 100 akçe verilmesini istemiştir²¹⁸. Yahşi Halil Bey Mescidi' nden Evliya Çelebi seyahatnamesinde de bahsetmektedir. Yahşi Halil Bey Mescidi Yeşil İmaret olarak bahsedilmekte olup daha önceleri buranın bir Mevlevihane olarak işlev görmüştür²¹⁹. Bu mescit XV. yüzyıl eserlerinden olup Osmanlı kumandanlarından Yahşi Halil Bey tarafından yaptırılmıştır.

3.5.5. Güzelhisar Kazası

150 akçelik paşa hassı olup 26 mahalleli bir şehirdir²²⁰. 1530' lu yıllarda vakıfların gelirleri tarımsal arazilerden sağlanmakta olup Güzelhisar merkezde vakıflar sayıca azdır. Bülent Çelik yaklaşık 90 yıl sonra tutulan vakıf tahrir defterinde vakıfların sayıca bir değişikliğe uğramadığı söylemektedir²²¹.

---

²¹⁷ Erdoğan, s.259

²¹⁸ Erdoğan, s.260-261

²¹⁹ Zillioğlu, C.8, s.561

²²⁰ Zillioğlu, C.8, s.556

²²¹ Bülent Çelik, Aydın Güzelhisar Merkezindeki Osmanlı Dönemine Ait Vakıfların Tarihsel Dönüşümleri Üzerine Bazı Bilgiler, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.17, Sayı.3, 2019, s.270-275.

- **Fatıma Bacı Vakfı**

Ahi Yağın Zaviyesi' ne Topraklık iftliği' ni ve bir değirmeni vakfetmiştir. Harap haldeki bu zaviyeye Fatıma Bacı Kaba adı ile bilinen bir mescit inşa ettirmiş ve zaviyenin diğer vakfı olan değirmeni de mescit yararına tamir ettirmiştir. Vakıf Hüseyn bin Ali tarafından idare edilmektedir. 60 dönümlük yer olan Topraklık iftliği' nin senelik geliri 360 akçedir²²².

- **Yusufe Hatun Vakfı**

1620 tarihli vakıf tahrir defterinde²²³ Kilise Mescidi' ne Yusufe Hatun Yahya Fakih adındaki imama mescitte her sene altı defa hatim indirilmesi şartı ile 1000 akçe vakfetmiştir. Vakfın senelik %10 kazancı imamın tasarrufundadır²²⁴.

- **Rabia Hatun Vakfı**

Debbağlu Köyü' ndeki su kuyusunun sahibine su içme hakkı için resim ödenmiş, kalanı ile de kuyunun bakım ve onarımı yapılmıştır. Sonraları harap olmuş olan bu kuyunun geliri 100 akçe olarak kaydedilmiřtir²²⁵.

- **Ordu Hatun Vakfı**

Kızılca Köyü sınırında bir parça bağ ve bahçe Güzelhisar Camii hatibi olan Mevlâna Mehmed bin İlyas' a vakfedilmiş ve yaşadığı müddetçe tasarruf hakkı tanınmıştır. Elde edilen gelirin camideki hafızlara harcanmasını, kendisinin ve kocasının ruhuna her sene iki hatim indirilmesini şart kořmuřtur²²⁶. Bu dönemde hem Güzelhisar Medresesi hem de Güzelhisar Camisi' nin gelirleri yer almaktadır. Ordu Hatun tarafından vakfedilen malın değeri defterde belirtilmemiş olmasına rağmen Bülent elik

---

²²² Erdoğan, s.266

²²³ elik, s.272

²²⁴ Erdoğan, s.262

²²⁵ Erdoğan, s.268

²²⁶ Erdoğan, s.272

166 Numaralı Muhasebe Defteri' ne göre Güzelhisar Medresesi' nin gelirleri arasında miktarı belirtilmemiş ziraat gelirleri, bağ ve arazi gelirleri tespit etmiştir. Bu gelir miktarı ise 3535 akçedir. Güzelhisar Camii' nin ise gelirleri arasında hamam, değirmen, dükkân ve Eğridere Köyü' nden elde edilen zirai gelirler ile birlikte 2660 akçedir²²⁷.

3.5.6. Kestel Kazası

Günümüzde Aydın' ın bir ilçesi olan Nazilli' nin eski adı Kestel' dir. 150 akçelik bir kaza olup senede kırk dört çeşit mahsul elde edilmektedir. 12 mahallesi, 150 dükkânı bulunmaktadır. Her cuma kurulan Nazilli Pazarı meşhurdur²²⁸.

- **Şah Banu Hatun Vakfı**

Sarı İbrahim Paşa' nın kızıdır. Saruhan vilayetinden Marmara Nahiyesi' ne bağlı camiye Azine Bazarı' ndaki dükkanlardan elde edilen senelik 17.000 akçe vakfedilmiştir. Bu araziden elde edilen gelirin 100 akçelik kısmı her sene Kökezlü Köyü' ndeki tımar sahibine verilmektedir²²⁹. Şah Banu Hatun' a ait olan bu vakıf kaydı daha sonra 544 Numaralı Saruhan İli Evkaf Defteri' nde de görülmektedir. Defterin tahririne 1575 yılında başlandığı ve iki yıl sürmüş olabileceği belirtilmektedir²³⁰. Bu vakıf defterinde Şah Banu Hatun' dan merhum olarak söz edilmektedir. Defterde Şah Banu Hatun Vakfı Marmara pazarındaki dükkanlardan senede 4800 akçelik gelir elde etmektedir. Aydın Livası' nda Nazilli Pazarı' ndaki dükkanlar Şah Banu Hatun Vakfı' nın gelirleri arasındadır. Bu dükkanlar 17.500 akçeye satılarak görevlilere belirli bir kısmının verildiği kalan paranın da Şah Banu Hatun' un oğlu İbrahim Bey' e teslim edildiği belirtilmektedir. İbrahim Bey' in bu parayı Bursa' daki cüzhanlara vakfettiği de kayıtlar arasında yer almaktadır²³¹.

---

²²⁷ Çelik, s.270-271

²²⁸ Zıllıoğlu, C.8, s.569-570

²²⁹ Erdoğan, s.295

²³⁰ Bkz. Mehmet Akif Erdoğan ve Ömer Bıyık, **Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan (Metin ve İnceleme)**, Ankara: TKGM Yayın No:7, 2014.

²³¹ Erdoğan ve Bıyık, *Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan (Metin ve İnceleme)*, s.197-198

Şah Banu Hatun' a ait bir cami bulunmakta olup vakfın gelirleri ile ilgili başka bir kayda rastlanmamıştır. Cami günümüzde Manisa' nın ilçelerinden biri olan Gölarmara' da bulunmaktadır. XV. yüzyılda külliye şeklinde inşa edilen bu tarihi yapının medrese kısmının I. Dünya Savaşı' na kadar eğitim hizmeti verdiği bilinmektedir²³².

Tablo 6
Şah Banu Hatun Vakfı' nın Masrafları

MASRAF	GÜNLÜK (Akçe)
Hitabet	5
İmamet	3
Huffaz	3
Muallim	2
Müezzin (2 kişi)	2
Kayyım	1
Müezzin	0,5
Cabi	3
Kitabet	1
TOPLAM	20,5

Aydın Sancağı' na ait evkaf defterinde Şah Banu Hatun' a ait sadece gelir elde ettiği yerler hakkında bilgi var olup Saruhan Sancağı' a ait evkaf defterinde vakfın masraflarına da yer verilmiş ve Şah Banu Hatun Şah Huban olarak zikredilmiştir.

²³²Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, “Şahuban Camii”, <https://manisa.ktb.gov.tr/TR-73033/sahuban-camii-golarmara.html> (11 Ağustos 2021)

3.5.7. Arpaz Kazası

150 akçelik bir kazadır²³³. Aydın Sancağı' na ait evkaf defterinde Selçuk Hatun Zaviyesi olarak kaydı tutulmuş bir vakıf bulunmaktadır. Vakıfların tahririni yapan memur vakıftan sorumlu kişiler ile bir görüşme yapmamış ve eski kayıtları tespit edememiş olup orada görevli kişilerin beyanları sonucu bir kayıt tutmuştur. Bu kayda göre vakfın varlıkları; Küçük Harim adında bir bahçe, Eski Havlı adı ile bilinen bir dam, kazgan ve hereni, dört sahan ve dört tepsi olup vakfın gelirleri arasında; 10 ağaçtan elde edilen 300 akçelik bir gelir, senelik geliri 360 akçe olan bir değirmen, 100 akçelik bir parça üzüm bağı bulunmaktadır. Bu zaviyenin şeyhinin azatlı bir kölenin evladı olan Süleyman' ın olması şart koşulmuştur²³⁴.

3.5.8. Alaşehir Kazası

İslim Hatun Vakfı

Bazarcık Camii' nin imamına caminin bakım ve onarımı için 1000 akçe vakfetmiştir²³⁵.

3.6. Aydınoğulları' na Ait Vakıflar

Aydınoğulları Beyliği 1308-1426 tarihleri arasında Aydın ve çevresinde kurulmuş bir Türkmen beyliğidir. İsa Bey' in kızı Hafsa Hatun ile Yıldırım Bayezid' in evlenmesi sonucu akrabalık bağı oluşmuştur. Aydınoğulları Beyliği' nde ilme verilen büyük önem bu aileye mensup hayırsever kadınlar tarafından da gösterilmiştir. Cami, darülhuffaz, köprü, çeşme, mescit gibi yerler inşa ettirerek çeşitli mülklerini bu yerlere vakfetmişlerdir.

---

²³³ Zillioğlu, C.8, s. 568

²³⁴ Erdoğan, s.303

²³⁵ Erdoğan, s.370

- **Gürci Melek Hatun**

Umur Bey' in kızıdır. Sofu Köy' ünde bir cami inşa ettirmiştir. Mehmet ve Mustafa adında iki kişiyi vakfın idaresine sorumlu kılmıştır. 1844/1845 tarihli temettuat defterinde Gürcü Melek Camii' sinin imamı Derviş Hocaoğlu Seyyid Ahmet' tir. Vakfın geliri 3 dönümlük üzüm bağından sağlanmaktadır. 1844 senesinin 75 kuruş, 1845 senesinde ise 225 kuruş gelir elde edilmektedir²³⁶. Günümüzde cami yıkılıp yerine başka bir cami yapılmıştır²³⁷.

- **Hundi Melek Hatun Vakfı**

Umur Bey' in kızıdır. Süle Köyü Hundi Hatun' un mülkü olarak kaydedilmiş olup Yegenlü Köyü' nün sınırında Hekimoğlu, Kızılca Çiftliği ve Meremli Çiftliği adında üç yer bulunmaktadır. Bu yerler Aydınoğlu kızlarından Hundi Hatun tarafından Alihan Baba Zaviyesi' ne vakfedilerek yüzyıldan beri tasarruf edilmekte ve vergi alınmamaktadır. Bu da Hundi Hatun' un vefatından sonra bile vakfın faaliyetlerine hala devam ettiğini göstermektedir. Vakfedilen yerlerin idaresi Ömer Baba' da olup, bu yerlerden elde edilen gelir senelik 500 akçedir. Zaviye' nin şeyhi Elvan Seydi' dir²³⁸. Ayrıca Alihan Baba' nın Yegenlü Köyü' nde bir zaviyesi bulunmaktadır. Evliya Çelebi Alihan Baba hakkında Aydınoğulları döneminde Horasan' dan gelmiş bir eren olarak bahsetmektedir²³⁹. Günümüzde Hundi Hatun' un vakfettiği ve ihtiyaçlarını karşıladığı zaviye Orta Medrese/ Alihan Medresesi olarak bilinmektedir²⁴⁰.

---

²³⁶ Mehmet Başaran, Tire' de Bulunan Camiler, Temettuat Defterlerine Göre Görevliler ve Mal Varlıkları, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3, Sayı.8, 1998, s.369.

²³⁷Şaşmaz, "Gürcü Melek Camii", <https://www.erolsasmaz.com/?oku=1669> (11 Ağustos 2021)

²³⁸ Erdoğan, s.159

²³⁹ Zillioğlu, C.8, s.559

²⁴⁰ Şaşmaz, "Orta Medrese", <https://www.erolsasmaz.com/?arama=orta+medrese&x=0&y=0> (11 Ağustos 2021)

- **Hafsa Hatun Vakfı**

İsa Bey' in kızı ve Yıldırım Bayezid' in karısıdır. Hafsa Hatun Tire' nin Taşbazarı Mahallesi' nde bulunan çeşmenin bakım ve onarımı için Kulaksuz Mezraa' sının toplam 9000 akçelik gelirini vakfetmiştir²⁴¹. Hafsa Hatun' un Tire' de ayrıca yaptırdığı Hafsa Hatun Camisi bulunmaktadır. 1844/1845 tarihli temettuat defterinde Köleoğlu Ali' nin üvey kızı Ayşe Hatun vakıfta görevlidir²⁴².

- **Azize Hatun İmaret Vakfı**

Aydınoğulları sülalesinden olan Azize Hatun İsa Bey' in karısıdır. İmaretin gelirleri arasında; Hatun Hamamı, harap halde yarı hisse bezirhane, Değirmen Deresi' nde biri harap biri kullanılır halde bulunan iki değirmen, yaylak haline getirilmiş iki parça bağ ve Aniya Köyü' nde 1500 dönüme yakın iki çiftlik yer, Kuyumcu Köyü' nde iki çiftlik ve Ayasuluğ' da harap 7 parça dükkân bulunmaktadır²⁴³. Hamamdan 1500 akçe, işler halde bulunan değirmenden 2500 akçe, yaylak haline getirilmiş bağdan 100 akçe ve Aniya Köyü' ndeki çiftlikten 1500 akçe ve Kuyumcu Köyü' nden 200 akçe olmak üzere toplam 5800 akçelik gelir elde edilmektedir. Bu imaretin şeyhliğini Şeyh Şehabettin oğlu Mahmud bin Emrullah yapmaktadır. İmaretin gelirleri XVI. yüzyılın sonlarında da değişmemiştir²⁴⁴. İmaretin gelirleri arasında yer alan hamam Saadet Hatun Hamamı ya da Azize Hatun Hamamı olarak bilinmektedir. Hatun Hamamı' ndan elde edilen senelik gelirden 240 akçe Kadim Vakfı' na ayrılmıştır²⁴⁵. Bu hamam 1967-1972 yılları arasında restore edilmiştir²⁴⁶. Ayasuluğ' a ait tek imaret kaydı Azize Hatun İmaretini' ne aittir.

---

²⁴¹ Erdoğan, s.234

²⁴² Başaran, s.368

²⁴³ Erdoğan, s.91-92

²⁴⁴ Arıkan, s.s.166

²⁴⁵ Erdoğan, s.s.105

²⁴⁶Selçuk Ticaret Odası, "Saadet Hatun Hamamı", <https://www.selcukticaretodasi.org.tr/selcuk/selcuk-tarihi-ve-kulturel-degerler/> (11 Ağustos 2021)

- **Hanzade Hatun Vakfı**

Aydınoğulları' ndan Mehmet Bey' in kızıdır. Birgi' ye bağlı Bazdagümi köyüne hamam yaptırmıştır²⁴⁷. Derelu Köyü' nü ve Sarubey değirmenini satın alıp, türbesinde dört hafıza günde birer akçe verilip birer cüz tilavet okutulması şartı ile vakfetmiştir. Piri Çelebi ve azatlı kölelerinden İsmail' e günde bir akçe verilmek üzere görevli kılınmasını şart koşmuştur. Hamamdan senede 1200 akçe değirmenden senede 200 akçe kira geliri elde edilmektedir. Bodamyı Köyü' ndeki çeşmenin tamirâtı için 1400 akçe harcanmıştır. Bazdagümi' de bulunan altı dükkân vakfedilmiş olup türbedar kim olursa dükkândan elde edilen mahsulleri kullanma hakkı vermiştir²⁴⁸.

- **Azize Melike Hatun Vakfı**

Umur Bey' in kızıdır. Bögrigümi adı ile bilinen Mekrigümi Köyü' nde Azize Hatun Darülhuffaz inşa ettirmiş ve bu köyü hafızlara vakfetmiştir. Vakfın idaresini Cüneyt ve Cevri Buhari Hoca tasarrufuna bırakmıştır. Vakfa senelik 20.670 akçelik bir gelir sağlanmıştır²⁴⁹.

Azize Melike Hatun Vakfı kayıtlarda zaviye olarak geçmekte olup bu zaviyeye ait kayıtlar Ali Baba Zaviyesi ile birlikte tutulmuştur²⁵⁰. Umut Soysal tarafından yapılan çalışmaya göre Azize Melike Hatun Zaviyesi hakkında tutulan kayıtlarda burada görevli kişilere ait bilgiler bulunmaktadır. Örneğin; H. 1172 (M.1758/ 1759) tarihli bir belgede talebe, cabi ve darülkurrada halife olan Abdürrahim Efendi günlük 14 akçe gelir elde etmektedir. Abdürrahim Efendi' nin vefatı üzerine oğlu Hasan 14 akçelik gelir getiren bu görevlerin kendisine geçirilmesini istemektedir²⁵¹. Bir diğer görev değişimi ise H. 1176 (M. 1762/ 1763) gerçekleşmiştir. Cabi ve nazır olarak günde 12 akçelik gelir elde

---

²⁴⁷ Şaşmaz, "Bozdağ Tarihi Hamamı", <https://erolsasmaz.com/?oku=1370> (11 Ağustos 2021)

²⁴⁸ Erdoğan, s.254

²⁴⁹ Erdoğan, s.238-241

²⁵⁰ Umut Soysal, "Birgi Zaviyelerine Dair Tevcihat Kayıtları", **Yörük Obasından Ödemiş Ovasına Uluslararası Birgi Sempozyumu**, İzmir/ Ödemiş, 18-20 Eylül 2015, s.11.

²⁵¹ Soysal, s.13

eden Es-Seyid Mehmet Efendi vefat etmiştir. Oğlu Hasan Safüyiddin gelir getiren bu görevlerin kendisine verilmesini talep etmiştir²⁵².

- **Hızır Bey Hatunu Mescidi**

XIV. yüzyılın sonu XV. yüzyılın başında hala var olduğu düşünölmektedir. Ancak XVI. yüzyıldan itibaren ne mescide ne de vakfa rastlanmıştır²⁵³. Vakıf defterine “bi nam-ü nişan” şeklinde kaydedilmiş olup sadece ismi hakkında bilgi sahibi olabilmekteyiz²⁵⁴.

---

²⁵² Soysal, s.13

²⁵³ Telci, s.334

²⁵⁴ Erdoğru, s.92

Tablo 7
571 Numaralı Evkaf Defterinde Adı Geçen Kadınların Vakfettiği Varlıklar

KAZA ADI	VAKIF ADI	VAKFEDİLEN VARLIKLAR
İzmir	Aişe Hatun Vakfı	Nakit 1000 akçe, hamam ve bağ-bahçe gelirleri
İzmir	Sultan Hatun Vakfı	200 akçelik geliri olan incir bahçesi
Ayasuluğ	Azize Hatun İmaret Vakfı	1500 akçelik Hatun Hamamı, getirisi 2500 akçelik değirmen, 1500 akçelik çiftlik geliri, 100 akçelik bağ ve Kuyumcu Köyü' nden 200 akçelik gelir
Ayasuluğ	Hondi Hatun Vakfı	Senelik kira bedeli 500 akçelik çiftlik ve senelik kira geliri 700 akçelik değirmen
Ayasuluğ	Şah Paşa Binti Sufi Hayratı	Zerdali bahçesi
Ayasuluğ	Rukiyye Hatun Vakfı	Nakit 5000 akçe
Tire	Hafsa Hatun Vakfı	9000 akçelik Kulaksuz Mezrası
Tire	Ayşe Hatun Vakfı	Nakit 1000 akçe
Tire	Melek Hatun Vakfı	Nakit 1000 akçe
Tire	Huri Hatun Vakfı	Değeri 2600 akçe olan altın küpe
Tire	Ayşe Hatun Vakfı	Nakit 2000 akçe
Tire	Hadice Hatun Vakfı	Nakit 400 akçe
Tire	Hondi Bula Vakfı	Nakit 12 bin akçe, sabunhaneden elde edilen 3600 akçelik gelir, 1500 akçelik hasılı olan bağ, senelik 170 akçelik dükkân kirası, su değirmeninden elde edilen 250 akçelik gelir
Tire	Nefise Hatun Vakfı	Nakit 12 bin akçe
Tire	Ordu Başa Hatun Hayrat Vakfı	Nakit 27 bin akçe
Birgi	Hanife Hatun Vakfı	Nakit 15 bin akçe

Birgi	Fatıma Hatun Vakfı	Nakit 500 akçe
Birgi	Huri Hatun Vakfı	Nakit 6000 akçe
Güzelhisar	Fatıma Bacı Vakfı	360 akçelik getirisi olan bir çiftlik ve değirmen
Güzelhisar	Yusufe Hatun Vakfı	Nakit 1000 akçe
Güzelhisar	Rabia Hatun Vakfı	Nakit 100 akçe
Kestel	Şah Banu Hatun Vakfı	17 bin akçelik dükkân kirası
Arpaz	Selçuk Hatun Vakfı	300 akçelik bağ geliri, 360 akçelik geliri olan değirmen ve 100 akçelik üzüm bağı
Kestel	İslim Hatun Vakfı	Nakit 1000 akçe

571 numaralı evkaf defterinde kadınlara ait kaydı tutulan bu vakıflar nakit (akçe) bağışlar şeklinde gerçekleşmiş olup rıbh denilen %10 ya da %15 faiz ile işletilmiş ve elde edilen bu kazanç ile vakfedilen yerlerin ihtiyaçları karşılanmıştır. Bu yerler ise mahalle mescitleri, zaviyeler ve camilerdir. Nakit paralar ile vakıf kuran kadınların bu paraları mehir, çeyiz, armağan, hibe ya da miras yolu ile elde etmiş olma ihtimalleri söz konusudur.

Aydınöğulları'ndan itibaren çeşitli hayır eserleri ile birlikte kent dokusunu etkileyen vakıflar XVIII. yüzyıldan itibaren şehrin ileri gelen aileleri tarafından tesis edilmeye devam etmiştir. XVI. yüzyılda bir mescit ya da zaviye etrafında şekillenen yerleşim yerlerinde kadınların inşa etmekten ziyade daha çok nakdi bağışlarda buldukları göze çarpmaktadır. Kocasını ya da oğlu ile birlikte vakıf kurma ve vakfa akar sağlama gibi faaliyetlerde bulunmuş olsalar bile genel olarak kadınlar tarafından gerçekleştirilmiş vakıflar mütenevvi hayır işi olarak kalmıştır. Bu yönden vakfedilen paraların %10' u ya da %15' i üzerinden elde edilen faizin hayır işleri için harcanması şartı bu vakıfların para vakfı olma özelliğini yansıtmaktadır.

XVIII. yüzyılda Aydın Sancağı' nın idari yapısında gerçekleşen değişiklikler sonucu ayanlar tarafından tesis edilmiş vakıflar bulunmaktadır. Bu dönemde Aydın' da yaşamış nüfuz sahibi ailelerin eşleri ve kızları tarafından yapılmış vakıflar bulunmakta olup ayrı ayrı vakfiyeler düzenletmişlerdir. Bu kadınlar babalarından miras kalan ya da kocaları tarafından kendilerine hibe edilen mal varlıklarını vakfetmişlerdir. Dükkân, ağaç, bağ-bahçe gibi malların kiraya verilip işletilmesinden elde edilen gelirler kendilerince tesis edilmiş medrese, mescit, cami, çeşme, sebil, sıbyan mektebi gibi hayır kurumlarına harcanmıştır. Aydın Sancağı XVIII. yüzyıldan itibaren muhassıllık sistemi içerisinde yönetildiği için bu vakıf eserlerinde sıkça karşımıza paşa kızları ve eşleri çıkmaktadır. Ayrıca bu dönemde öne çıkan Tuzcuzade, Cihanzade, Çavuşzade, gibi nüfuz sahibi aileler bulunmaktadır.

- **Atike Hanım Sebili (H.1187-M. 1774)**

Aydın Muhassıllığı yapmış Abdullah Paşa' nın kızıdır. Atike Hanım' ın babası Abdullah Paşa II. Mustafa' nın kızı Emine Sultan ile evlenerek ayrıca saray ile bir akrabalık bağı da kurmuştur. İki kez evlilik yapmış olan Atike Hanım' ın son eşi Aydın' ın Cihanoğulları' na mensup Cihanzade Abdülaziz Efendi' dir²⁵⁵. Atike Hanım H.1207 Tarihli vakfiyesinde babasından kalan vakfın yönetimini, binaların bakım ve onarımını Abdülaziz Efendi' nin ikinci eşi olan Ümmehan Kadın' ın kızı Emetullah Hanım' a bırakmıştır²⁵⁶. Atike Hanım' ın vakfiyesinde Abdülaziz Efendi' nin kerimesi ifadesine yer vermesi hiç çocuğunun olmadığına işaret etmektedir. Eser Aydın' ın Efeler İlçesinde bulunmakta olup kullanılmamaktadır.

---

²⁵⁵ Gökbel; Şölen, s.197-198

²⁵⁶ Gökbel; Şölen, s.179

- **Hatuniyye Camii**

Caminin inşa tarihi kesin olarak bilinmemek ile birlikte Tayyibe Hatun tarafından yaptırılmıştır. Evliya Çelebi seyahatnamesinde İzmir şehrinin imaretlerini sayarken üç hayır sahibinin birer mihraplı üç camisinde söz eder. Bu cami hakkında da Ahmed Ağa' nın validesi yaptırmıştır hala ayaktadır, demektedir²⁵⁷. Münir Aktepe, Yusuf Çavuşzade Ahmed Ağa' nın kızı Hacı Mukaddese Hanım' a ait 10 Haziran 1727 tarihli vakfiyede bu camiye ek olarak sebilhane ve dersane yaptırdığı ve vakfettiği mallarından elde edilen kiralardan bu binalara aktarıldığını²⁵⁸, Mukaddese Hanım' ın dersane görevlilerine günlük dört akçe ve sebilhane için günlük iki akçe verilmesini şart koştuğunu²⁵⁹ belirtmektedir. Cami şu an restore edilmektedir²⁶⁰.

- **Yalı (Ayşe Hanım) Cami ve Medresesi**

1754 yılında Derviş Mehmed Ağazade Mehmed Paşa' nın kızı Ayşe Hanım tarafından deniz kenarında içinde mescit olan bir medrese inşa ettirilmiştir²⁶¹. Ayşe Hanım' ın hayatı ve vakfı hakkında Temmuz 2019 tarihinde Yasin Taş tarafından bir çalışma yapılmıştır. Ayşe Hanım' a ait üç vakfiye bulunmak ile birlikte medreseye ait vakıf kayıtları varken mescide ait herhangi bir kayda rastlanmamıştır²⁶².

Ayşe Hanım 1749 tarihinde ilk vakfiyesini hazırlatmış ve medresenin ihtiyaçları için 667 zeytin ağacını vakfetmiştir. Vakıf ile de bizzat kendisi ilgilenmiştir²⁶³. Mehmed Paşa' nın vefatı üzerine kızı Ayşe Hanım' a; Kasap Hızır Mahallesi' nde Fazlıoğlu Hanı olarak bilinen hanın yarı hissesi, 7 dükkândan gelen kira gelirlerinin yarısı, iki katlı bir konak, Hasan Hoca Mahallesi' nde 3 ev, çeşitli yerlerde bulunan toplam 665 zeytin ağacı miras kalmış ve 1754 tarihinde Ayşe Hanım ikinci

---

²⁵⁷ Zillioğlu, C.8, s.533

²⁵⁸Münir Aktepe, Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi, **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı.3(Ekim 1972), s.199.

²⁵⁹ Münir Aktepe, İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi, **Tarih Dergisi**, Sayı.26 (1972), s.111.

²⁶⁰<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/izmirin-kalbindeki-400-yillik-hatuniye-camisi-restore-ediliyor/2189868>

(Erişim Tarihi: 27 Mart 2021)

²⁶¹ Aktepe, Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi, s.211

²⁶² Yasin Taş, XVIII. Yüzyılda İzmir' de Hayırsever Bir Kadın: Mehmed Paşa Kızı Ayşe Hanım ve Vakfı, **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, S.V/1, Temmuz 2019, s.35,47.

²⁶³ Taş, 49

vakfiyesini düzenleterek vakfetmiştir²⁶⁴. Ayrıca Ayşe Hanım' a kocası tarafından Kirdulizade su kanalı hibe edilmiş, medresenin ve hanın bu suyu kullanması için vakfetmiştir²⁶⁵. Ayşe Hanım camiye kocası tarafından hibe edilen su kanalını, iskele ve handan elde ettiği dükkân gelirlerini caminin bakım ve onarımı ve çeşitli hayır işleri için vakfetmiştir Vakfın şartları arasında zeytin ağaçlarından elde edilen yağlardan arta kalanlarının caminin aydınlatılmasında kullanılmasını ve sık sık kandil, süpürge gibi araç gereçlerin yenilenmesini şart koşmuştur²⁶⁶.

Ayşe Hanım vakıf ile hayatı boyunca bizzat ilgilenmiş ve ölümünden sonra vakfın idaresi ile kocasının onun da vefatı üzerine yeğenin ve onun da vefatı üzerine İzmir Kadısı' nın atayacağı bir mütevellî tarafından yapılmasını şart koşmuş²⁶⁷ olması rağmen vefatından önce bu hükmü de değiştirip yeğeni Mehmet Bey ve soyundan gelenlere bırakmıştır²⁶⁸. Anlaşılan o ki Ayşe Hanım' ın hiç çocuğu olmamıştır. Ayşe Hanım medreselerin temizliğine, düzenine ve burada eğitim gören öğrencilere karşı büyük bir hassasiyet göstermiş ve vakfiyesinde yapılması gerekenler ile verilmesi gereken günlük akçeleri detaylı bir şekilde açıklamıştır. Vakfın faaliyetlerine devam edemeyecek olması halinde ise gelirlerin fakirlere dağıtılmasını istemiştir²⁶⁹.

XIX. yüzyıl vakıf şartlarının artık eskisi gibi yerine getirilmediği ve medresenin ekonomik yönden sorunlar yaşamaya başladığı bir dönem olmaya başlamıştır. Yeğeni Mehmet Bey ve onun soyundan gelenlerce mütevellisi atanan bu vakfa İbrahim Halil Efendi' nin 1939 senesinde vefatı sonrasında mütevellî ataması yapılmamıştır²⁷⁰. Günümüzde İzmir' in Konak ilçesinde Konak Cami adı ile bilinmektedir.

---

²⁶⁴ Taş, s.42-43

²⁶⁵ Taş, 44

²⁶⁶ Taş, s.52

²⁶⁷ Taş, s.49

²⁶⁸ Taş, s.54

²⁶⁹ Taş, s.51

²⁷⁰ Taş, s. 55

- **Hasna Kadın Vakfı (H.1191-M.1777/1778)**

Vakfiyesinde Mazlum Bey' in eşi olarak kaydedilmiş olup Cihanoğulları ile akrabalık bağı bulunmaktadır. Hasna Kadın' ın öz oğlu Ömer Bey vakfın mütevellisidir. Kiremid Alanı adında bir yerde on dönümlük incir bahçesi, Orta Mahalle' de su kuyuları, Penbe Pazarı' nda Aksebil adında bir sebil, Güzelhisar' da Hamamönü adıyla bilinen yerde helvacı dükkânı ve bitişiğindeki iki mahzeni vakfetmiştir²⁷¹. Vakfettiği yerlerden elde edilen gelirlerin sebilhane, sebildar ve su kuyularının bakım ve onarımı için kullanılmasını şart koşturmuştur. Sebildara günde dört buçuk kuruş verilmesini istemiştir. Hasna Hatun vefat ettiğinde Hamamönü denilen yerde yaptırdığı sebilhanesinin gelirlerinden 100 kuruş ayrılıp uygun yerlerden zeytin ağacı satın alınmasını istemiştir. Hasna Kadın vakfın idaresinin oğullarına, oğullarının oğullarına, erkek çocuğu kalmazsa kızlarının oğullarına o da kalmazsa en dürüst olan kız çocuğuna verilmesini istemiştir²⁷².

- **El-Hace Ümmühan Kadın Vakfı (H.1200-M.1785/1786)**

Cihanzade Abdülaziz Efendi' nin ikinci karısıdır. Düzenlettiği vakfiyesinde vakfettiği mallar; 23 dükkân hissesi, yağhane hissesi, debbağhane hissesi, imalathane hissesi, 320 zeytin ağacındaki hissesi, sebze bahçesi hissesi, üzüm ve incir bahçesinde bulunan hissesi, kahvehane ve at değirmenidir²⁷³. Ümmühan Kadın bu akarları kocası Abdülaziz Efendi tarafından yaptırılmış Cihanoğlu Camisi' ne vakfetmiştir. Ayrıca kendisi tarafından yaptırılan medresede kalan her öğrenciye senede beşer kuruştan on kuruş ve vakfın mütevellilerine senede yirmi kuruş verilmesini istemiştir. Vakfın idaresini nesline bırakmıştır²⁷⁴.

---

²⁷¹ Şükrü Tül, **Ege Defterleri 2 Kıs**, Ege Yayınları, 2011, s.53-58.

²⁷² Tül, s.56-57

²⁷³ Tül, s. 59-65

²⁷⁴ Tül, s.64

Tablo 8
El-Hace Ümmühan Kadın Vakfı Senelik Masraf

MASRAF	SENELİK (Kuruş)
Sebildar	30
Köprülü Mahallesi Avarız Sandığı	50
Tahsildar	15
Su yolcu	10
Türbedar	5
Levazımat	15
Müderris	40
Hafız (2)	40
Tilavet	15
Kayyım	10
Ferraş	10
Cihanoğlu Camii bakım ve onarım	20
Cami sokağını temizleme	15
TOPLAM	275

SONUÇ

Vakıflar sosyal ve ekonomik hayatı düzenleyici bir görev üstlenmek ile birlikte şüphesiz ahiret ve sadaka-i cariye anlayışı etrafında şekillenmiş kurumlar olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu' nda en alt tabakadan en üst tabakaya kadar pek çok insan vakıflar kurmuştur. Vakıflar kuruldukları yerlerin ihtiyaçlarına göre şekillenmiş kamu yararı gözeten ve amme hizmeti veren bir kurum olmuştur.

Aydınoğulları tarafından kurulan vakıflar Aydın Sancağı' nın gelişmesine katkıda bulunmuş halkın ihtiyaçlarını karşılamaya ve şehrin bayındır hale gelmesine yardımcı olmuştur. Osmanlı İmparatorluğu' nda da Aydın Sancağı' nda vakıflar hizmetlerine devam etmişlerdir. XVI. yüzyılda Aydın Sancağı' nın toplam geliri 11.416.601 akçe olup vakıflar toplam gelirin yaklaşık %16' sını oluşturmaktadır.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi' nde düzenlenmiş ve Aydın Sancağı' na ait vakıflara ulaşılabilen tek ve tam düzenli defter olan 571 numaralı evkaf defterinde yirmi dört kadına ait vakıf kaydı bulunmaktadır. Vakıflar yönünden oldukça zengin Tire Kazası' nda kadınların sayısı diğer kazalara göre daha fazladır. Kadınlar vakıf kurarken en çok tercih ettikleri yol nakit para vakfetmek olmuştur. Vakfettikleri paraları %10 ya da %15 faiz ile işletmişlerdir. Elde edilen kazancın mescit, cami, zaviye, imaret gibi yerlerin ihtiyaçları için harcanmasını şart koşmuşlardır. Kadınlara ait para vakıfları içerisinde vakfedilen en düşük meblağ Tire' de Hadice Hatun' a ait 400 akçelik para iken en yüksek meblağ yine Tire' de Ordu Başa Hatun' un vakfettiği 27 bin akçedir. Kadınların maddi durumu ve mensup oldukları aileler vakfettikleri malların miktarını ve değerlerini de etkilemektedir. Aydınoğulları kızlarına ait vakıf kayıtları da defterde mevcuttur. Gürci Melek Hatun, Hundi Melek Hatun, Azize Melike Hatun ve Azize Hatun Aydınoğulları' na mensup hayırsever kadınlardır. Bu kadınlar tarafından tesis edilmiş vakıflar XVI. yüzyılda da varlığını sürdürmekte olup kendilerine temlik edilen tarımsal arazilerden, değirmenlerden ve mezralardan elde edilen gelirler kendileri tarafından inşa ettirilmiş binalara aktarılmaktadır.

Aydın Sancağı' nda kadınlar en çok mahalle mescitlerine bağış yapmışlardır. İmam, müezzin gibi din görevlilerin maaşlarının ödenmesi ve mescidin ihtiyaçlarının karşılanması kadınların nakdi bağışları ile gerçekleşmiştir. Kadınlar vakfederken tilavet okunmasını da şart koşmaları sadaka-i cariye anlayışı ile ilişkilendirilebilir.

Aydın Sancağı' nda vakıfların ekonomik yönden de topluma faydası olmuştur. Dükkân, bağ, bahçe, hamam, ev, değirmen, çiftlik gibi taşınmaz mallar kadınlar tarafından kiraya verilmiş ya da işletilmiştir. Bu yerlerden elde edilen senelik gelirler ise vakfedilmiştir.

Defterde adı geçmeyen bazı hayırsever kadınlarda mevcuttur. Çalışmamızı incelediğimiz dönem aralığı içerisinde XVIII. yüzyılda Aydın Sancağı' nda değişmeye başlayan yönetim yapısı sonucu muhassıllıklar meydana gelmeye başlamıştır. Aydın Muhassıllığı yapmış paşaların eşleri ve kızları tarafından XVIII. yüzyıldan itibaren vakıflar kurulmuştur. Kadınlar bu vakıfları eşlerinden ve babalarından kalan miras ile kurmuşlardır.

Sonuç olarak Aydın' da kadınların vakıflar ile olan ilişkisi Aydınogulları Dönemi' nden Osmanlı İmparatorluğu' nun sonlarına kadar devam etmiştir. Dini amaçlı meydana gelen vakıflar zaman içerisinde toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek adına şekillenmiş ve gelişim göstermiştir. Buna bağlı olarak da kadınların vakıf kurma konusunda istekliliği maddi durumları el verdikçe devam etmiş ve başta mahalle mescitlerine bağış yapmak üzere kimi zaman külliye tarzı eserler meydana getirmişlerdir.

KAYNAKÇA

I. Kitap

Akgündüz, Ahmet. **İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi**. 2.Baskı. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı (OSAV), 1996.

Akın, Himmet. **Aydınöğulları Tarihi Hakkında Bir Araştırma**, İstanbul: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi. 1946.

Altındal, Meral. **Osmanlı'da Kadın**. 1. Baskı. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınevi, 1994.

Amicis, Edmondo De. **İstanbul (Constantinopoli)**. Sevinç Tezcan Yanar (çev.). İstanbul: Pegasus Yayınları, 2009.

Arıkan, Zeki. "XV.-XVI. Yüzyıllarda İzmir", **Üç İzmir** içinde. 1. Baskı, İstanbul: Aralık 1992.

Atalay, Besim. **Türk Halıcılığı ve Uşak Halıları**. Ankara: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 1967.

Aykut, Said A. **İbn Battuta Seyahatnamesi**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2000.

Ayverdi, Samiha. **Edebi ve Manevi Dünyası İçinde Fatih**. 4. Baskı. İstanbul: İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enstitüsü Neşriyatı, 1983.

Başaran, Mehmet. **Tanzimat' tan Cumhuriyet' e Tire**. Tire: Tire Belediyesi Kültür Yayınları, 2015.

Çaycı, Ahmet. **Türk-İslam Kültüründe Vakıf ve Sanat**. Konya: Palet Yayınları, 2018.

Çelik, Bülent ve Demir, Tanju. **Osmanlı Devleti'nde Bir İdari-Mali Yeniden Yapılanma Uygulaması Örneği Aydın Muhassıllığı (XVII. ve XVIII. Yüzyıllar)**. Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi Yayınları No:34. 2010.

Dalsar, Fahri. **Türk Sanayi ve Ticaret Tarihinde Bursa' da İpekçilik**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yayınları, 1960.

Erdem, Yasemin Tümer ve Yiğit, Halime. **Bacıyan-ı Rum' dan Günümüze Türk Kadınının İktisadi Hayattaki Yeri**. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası Yayınları, 2010.

Erdoğan, Mehmet Akif ve Bıyık, Ömer. **Defter-i Evkaf-ı Liva-i Saruhan (Metin ve İnceleme)**. Ankara: TKGM Yayın No:7, 2014.

Erdoğan, Mehmet Akif ve Bıyık, Ömer. **T.T.001/ 1 M. Numaralı Fatih Mehmed Devri Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)**. İzmir: İzmir Ege Üniversitesi Yayınları, No:11, 2015.

Erdoğru, Mehmet Akif. **Aydın İli Mufassal Defteri (Metin ve İnceleme)**. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2015.

Erdoğru, Mehmet Akif. **Kanuni Sultan Süleyman Devri Aydın İli Evkaf Defteri**. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2016.

Gökbel, Asaf ve Şölen, Hikmet. **Aydın İli Tarihi**. C.1. Aydın: Ahmed İhsan Basımevi, 1936.

Hür, Ayşe. **Osmanlı' nın Öteki Tarihi**. 2. Baskı. İstanbul: Literatür Yayıncılık, 2019.

Kaya, Miyase Koyuncu ve Yılmaz, Bedriye (haz.). **Osmanlı Toplumunda Cinsiyet, Mahremiyet ve Sosyal Hayat**. 1. Baskı, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. Mart 2018.

Kazıcı, Ziya. **Osmanlı Vakıf Medeniyeti**. İstanbul: Bilge Yayınları, 2003.

Kılıç, Orhan. **18. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı Devleti' nin İdari Taksimatı, Eyalet ve Sancak Tevcihatı**. 1. Baskı. Elâzığ: Şark Pazarlama Yayımevi, 1997.

Kısa, Leman. **Aydın ve İlçemiz Kuşadası**. İzmir: Sobe Matbaası, 1972.

Koca, Kadriye Yılmaz. **Osmanlı' da Kadın ve İktisat**. İstanbul: Beyan Yayınları, 1998.

Kur' an. Al-i İmran Suresi, Ayet 4/114.

Kur' an. Al-i İmran Suresi, Ayet 4/92.

Kur' an. Bakara Suresi, Ayet 2/83

Kütükoğlu, Mübahat S. **XV. Ve XVI. Asırlarda İzmir Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**. İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları. 1. Basım, Ağustos 2000.

Kütükoğlu, Mübahat. **XVI. Asırda Çeşme Kazasının Sosyal ve İktisadi Yapısı**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları. 2010.

Maydaer, Saadet. "Osmanlı Toplumunda Vakıf Kuran Kadınlar ve Mal Varlıklarının Kaynakları". **Vakıf Kuran Kadınlar** içinde. Ankara: VGM Yayınları, 2019, s.s.143-154.

Oktar, Tiğince. **Osmanlı Toplumunda Kadının Çalışma Yaşamı Osmanlı Kadınları Çalıştırma Cemiyet-i İslamiyesi**. 1. Baskı. İstanbul: Bilim Teknik Yayınevi, 1998.

Ömer Hilmi Efendi. **İthaf-Ül Ahlaf Fi Ahkam-İl Evkaf**. Ankara: VGM Yayınları, 1977.

Öner, Erdoğan. **Tanzimattan Önce Osmanlı Devleti Mali İdaresi**. 2. Basım, Ankara: T.C. Maliye Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı. Ağustos 2005.

Öz, Tahsin. **İstanbul Camileri I.-II. Cilt**. 3. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1997.
Polonyalı Simeon. **Polonyalı Bir Seyyahın Gözünden 16. Asır Türkiyesi**. Hrand D. Andreasyon (çev.). Resul Bozyel (sad.). 2. Baskı. İstanbul: Kesit Yayınları, 2007.

Sevig, Vasfi Raşit. **Romannın Hususi Hukukunun Esasları**. Bülent Köprülü (Akt.), Ankara: Recep Ulusoglu Basımevi, 1937.

Singer, Amy. **Osmanlı' da Hayırseverlik**. Dilek Şendil (ÇEV.). İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.

Şahin, Turan. **Harem'in Efendileri**. 1. Baskı. İstanbul: Nokta Yayınları, 2006.

Tabakoğlu, Ahmet. **İslam İktisadına Giriş**. 4. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2016.

Tabakoğlu, Ahmet. **Türkiye İktisat Tarihi**, 13. Baskı. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2015.

Telci, Cahit. **Ücra Yerde ve Deniz Kenarında İhtiyatlı Mahalde Bir Şehir Ayasuluğ (Selçuk) XV.- XVI. Yüzyıllar**. İstanbul: Selçuk Belediyesi Yayınevi, 2010.

Tozduman, Arzu. Aydın Güzelhisarı' nın Sosyal ve İktisadi Durumu (1844). **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1992.

Turan, Osman. **Selçuklular Tarihi ve Türk-İslam Medeniyeti**. 7. Baskı. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998.

Tül, Şükrü. **Ege Defterleri 2 Kış**. Ege Yayınları, 2011.

Türk Dünyası Kültür Atlası. **Selçuklu Dönemi**. C.2. İstanbul: Türk Dünyasına Hizmet Vakfı Yayınları, 1998.

Uluçay, Çağatay. **Padişahların Kadınları ve Kızları**. 2. Baskı. Ankara: TTK Yayınları, 1985.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. **Osmanlı Tarihi**. C.1. 5. Baskı. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1988.

Zillioğlu, Mehmet. **Evliya Çelebi Seyahatnamesi**. Tefik Temelkuran, Necati Aktaş ve Mümin Çevik (sad.), C. 1. İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1984.

II. Seminer, Sempozyum ve Bülten Yayınları

Ateş, İbrahim. “Vakfiyelerde Yer Alan İslami ve İnsani Düşünceler”. **8. Vakıf Haftası**. Ankara, 4-9 Aralık 1990, s.s.305-308.

Çağatay, Neşet. “Vakıf ve Tarihi Gelişimi”. **1. Vakıf Haftası**. Ankara, 5-11 Aralık 1983, s.s.18-20.

Gökçe, Birsen. “Vakıfların Sosyal Yönü”. **1. Vakıf Haftası**. Ankara, 5-11 Aralık 1983, s.s.107-109.

Kayaoğlu, İsmet. “Selçuklu Vakıflarına Genel Bir Bakış”. **2. Vakıf Haftası**. Ankara, 3-9 Aralık 1984, s.s.22-25.

Seyrek, Ayfer. “Türk Tarihinde Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Önemi”. **1. Vakıf Haftası**. Ankara, 5-11 Aralık 1983, s.s.100-101.

Soysal, Umut. “Birgi Zaviyelerine Dair Tevcihat Kayıtları”, **Yörük Obasından Ödemiş Ovasına Uluslararası Birgi Sempozyumu**. İzmir/ Ödemiş, 18-20 Eylül 2015, ss.1-60.

Şeker, Mehmet. “Müslüman Türklerde Sosyal Dayanışma Müessesesi Olarak Vakıflar”. **1. Vakıf Haftası**. Ankara, 5-11 Aralık 1983, s.s.112-123.

Tabakoğlu, Ahmet. “Klasik Dönem Osmanlı Vakıf Sistemi”. **Cumhuriyetin 80. Yılında Uluslararası Vakıf Sempozyumu**. Ankara, 15-17 Aralık 2003, s.s.25-32.

III. Süreli Yayınlar

Akar, Tuba. “Vakıflar Genel Müdürlüğü ve Vakıf Kültür Varlıklarının Korunması”. **Erdem Dergisi**. Sayı.59, 2011, s.s. 1-36.

Akman, Ahmet. “Eski Vakıflar Hukuku Bağlamında Vakıf Müessesesi ve Günümüzdeki Etkileri”. **Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C.26. Sayı.22, 2018, s.s.189-224.

Aktepe, Münir. “İzmir Şehri Osmanlı Devri Medreseleri Hakkında Ön Bilgi”. **Tarih Dergisi**. Sayı.26, 1972, s.s.97-118.

Aktepe, Münir. “Osmanlı Devri İzmir Camileri Hakkında Ön Bilgi”. **Tarih Enstitüsü Dergisi**. Sayı.3, Ekim 1972, s.s.177-212.

Arıkan, Zeki. “XIV.-XVI. Yüzyıllarda Ayasuluğ”. **TTK Belleten**. c.54. Sayı.209, Nisan 1990, s.s.121-177.

Başaran, Mehmet. “Tire’ de Bulunan Camiler, Temettuat Defterlerine Göre Görevliler ve Mal Varlıkları”. **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, C.3. Sayı.8, 1998, ss. 359-383.

Berki, Ali Himmet. “Vakıfların Tarihi, Mahiyeti, İnkişafı ve Tekamülü Cemiyet ve Fertlere Sağladığı Faideler”. **Vakıflar Dergisi**. Sayı. 6, 1965, s.s. 9-13.

Cin, Halil. “İslam Hukukunda Mehr”. **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**. C.29. Sayı.1, 1972, s.s.199-254.

Çavuşdere, Serdar. “Ege’ de Türk-İtalyan Hububat Ticareti (13.- 14. Yüzyıllar)”. **Tarih Araştırmaları Dergisi**. C.28. Sayı.46, 2009, s.s. 275-304.

Çelik, Bülent. “Aydın Güzelhisar Merkezindeki Osmanlı Dönemine Ait Vakıfların Tarihsel Dönüşümleri Üzerine Bazı Bilgiler”. **Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**. C.17, Sayı.3, Eylül 2019, s.s.266- 289.

Durukan, Aynur. “Anadolu Selçuklularında Vakıf Eserleri Yaptırmış Kadınlar”, Fahameddin Başar (haz.), **Vakıf Kuran Kadınlar** içinde Ankara: VGM Yayınları, 2019, ss.21-36.

Ergenç, Özer. “Osmanlı Şehrindeki <<Mahalle>>nin İşlev ve Nitelikleri Üzerine”. **Osmanlı Araştırmaları**. C.4. Sayı.4, 1984, s.s. 69-78.

Genç, Mehmet. “Klasik Osmanlı Sosyal-İktisadi Sistemi ve Vakıflar”, **Vakıflar Dergisi**. Sayı.42, Aralık 2014, s.s. 9-18.

Gerber, Haim. "Social And Economic Position Of Women In An Ottoman City, Bursa 1600-1700". **International Journal of Middle East Studies** Vol. 12, No. 3 (Nov., 1980), ss. 231-244.

Güner, Mehmet Fatih. "Osmanlı Dönemi Para Vakıfları ve Günümüz Finansal Piyasalarında Para Vakıflarının Yeri". **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**. C.23. Sayı.2, Aralık 2019, s.s.249-269.

Karazeybek, Mustafa. "Kuruluş Döneminde Osmanlı Vakıfları". **Tarih Okulu Dergisi**. C.13. Sayı. 45, Nisan 2020, s.s.868-901.

Köprülü, Fuad. "Vakıf Müessesesi ve Vakıf Vesikalarının Tarihi Ehemmiyeti". **Vakıflar Dergisi**. Sayı.1, 1938, s.s.1-6.

Kunter, Halim Baki. "Türk Vakıfları ve Vakfiyeleri Üzerine Mücmel Bir Etüd". **Vakıflar Dergisi**. Sayı.1, 1938, s.s.103-129.

Küpeli, Özer. "Kösem Sultan' a Ait Bir Muhallefat Kaydı". **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, C.1.S.2, Aralık 2015, ss.131-143.

Ortaylı, İlber. "Anadolu' da XV. Yüzyılda Evlilik İlişkileri Üzerine Bazı Gözlemler", **Osmanlı Araştırmaları Dergisi**. C.1. Sayı.1, 1980, ss.33-40.

Selçuk, Füzuan. "Vakıflar (Başlangıçtan 18. Yüzyılına Kadar)". **Vakıflar Dergisi**. C.1. Kısım.2. Sayı.6, 1965, ss.21-29.

Şimşek, Mehmet. "Osmanlı Cemiyetinde Para Vakıfları Üzerine Münakaşalar". **Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C.27. S.1, 1986, ss. 207-220.

Taş, Yasin. "XVIII. Yüzyılda İzmir' de Hayırsever Bir Kadın: Mehmed Paşa Kızı Ayşe Hanım ve Vakfı". **Cihannüma Tarih ve Coğrafya Araştırmaları Dergisi**, S.V/1. Temmuz 2019, s.33-64.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Avni Ömer Efendi Kanun-ı Osmani Mefhum-ı Defter-i Hakani". **TTK Belleten**. C.15. Sayı.59, Temmuz 1951, ss. 381-399.

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. "Gazi Orhan Bey Vakfiyesi". **TTK Belleten**. C.5. Sayı.19, Temmuz 1941, ss.277-288.

Zachariadou, Elizabeth A. "The Catalans of Athens and the Beginning of the Turkish Expansion in the Aegean Area (1980)". Serdar Çavuşdere (çev.). **Tarih Araştırmaları Dergisi**. C.28. Sayı.45, 2009, ss.235-254.

IV. Ansiklopedi ve Sözlük

Aktepe, Mehmet Münir. “Çeşme”. **İslam Ansiklopedisi**. C.8. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.

Barkan, Ömer Lütfi. “Osmanlı İmparatorluğu’nda Kolonizatör Türk Dervişleri”. **Türkler**. C.9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Bayram, Mikail. “Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) ve Fatma Bacı”. **Türkler**. C.6. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Büyük Osmanlıca-Türkçe Sözlük. İstanbul: İnkılap Kitapevi, 1959.

Emecen, Feridun. “Ayasuluk”. **İslam Ansiklopedisi**. C.4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Emecen, Feridun. “Aydın”. **İslam Ansiklopedisi**. C.4. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.

Güler, Mustafa. “Osmanlı Devleti’nde Haremeyn Vakıfları”. **Türkler**. C.10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

İnalçık, Halil. “Osmanlı Devleti’ nin Kuruluşu”. **Türkler**. C.9. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Mete, Zekai. “Tire”. **İslam Ansiklopedisi**. C.41. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Singer, Amy. “İmarethaneler”. Alim Yılmaz (çev.). **Türkler**. C.10. Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002.

Yediyıldız, Bahaeddin. “Vakıf”. **İslam Ansiklopedisi**. C.42. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.

Yıldız, Hakkı Dursun. “Abbasiler”. **İslam Ansiklopedisi**. C.1. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.

V. Resmî Kurumlar ve İnternet Kaynakları

Aydın Valiliği. **Türkiye Cumhuriyeti Yetmiş Beşinci Yılında Aydın**. 1999.

Aydın: İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü Yayınları, 2012.

<http://www.erolsasmaz.com/>

<https://www.aa.com.tr/tr/kultur-sanat/izmirin-kalbindeki-400-yillik-hatuniye-camisi-restore-ediliyor/2189868> (Erişim Tarihi: 27 Mart 2021)

Manisa İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü, “Şahuban Camii”, <https://manisa.ktb.gov.tr/TR-73033/sahuban-camii-golmarmara-.html> (11 Ağustos 2021)

Selçuk Ticaret Odası, “**Saadet Hatun Hamamı**”, <https://www.selcukticaretodasi.org.tr/selcuk/selcuk-tarihi-ve-kulturel-degerler/> (11 Ağustos 2021)

T.C. Aydın Valiliği İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü. **Aydın Kültür Envanteri I.**

T.C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı. **Defter-i Hakani Dizisi II, 166 Numaralı Muhasebe-i Vilayet-i Anadolu Defteri (937/ 1530)**. Yayın No: 27. Ankara: 1995.

EKLER

Resim 1
Şeyh (Nefise Hatun) Hamamı-Tire

Resim 2
Şeyh Nusrettin Efendi Medresesi-Tire

Resim 3
Şeyh Nasurettin (Nefise Hatun) Cami-Tire

Resim 4
Narin Cami-Tire

Resim 5
Hafsa Sultan Cami-Tire

Resim 6
Hafsa Hatun Türbesi-Tire

Resim 7
Hafsa Hatun eşmesi-Birgi

Resim 8
Saadet Hatun (Azize Hatun) Hamamı-Selçuk

Resim 9
Gürcü Melek Cami-Tire

Resim 10
Bezdegüme Cami-Birgi

Resim 11
Şahuban Cami-Gölmarmara

Resim 12
Hatuniye Cami-İzmir

Resim 13
Hatuniyye Cami

HATUNIYE CAMİ'NİN BANİSİ TAYYİBE HATUN
BASDURAK CAMİİ BANİSİ HÜSEYİN EFENDİNİN
EŞİDİR. ZAMANIN EŞKİYASI HÜSEYİN EFENDİYE
DUYDUMKİ SEN ZENGİNİMİSSİN CAMİ YAPTIRIYORSUN
BANA BİR TENKE ALTIN VERMEZSEN SENİ RAHAT
BIRAKMAM CANINI ALMAYA GELİRİM DER
MORALİ BOZULAN HÜSEYİN EFENDİ EVİNE DÖNER
DURUMU EŞİ TAYYİBE HATUNA ANLATIR
HANIMI;
HIÇ ÜZÜLME SEN ALLAHIN EVİNİ YAPTIRIYON
CENABI HAK SENİ KORUYACAKTIR
GÜNLERCE DUA EDERLER
BİR GÜN CAMİYE GİDERKEN TELLAL EŞKİYANIN
ÖLÜMÜNÜ İLAN EDER HÜSEYİN EFENDİ EŞİNE
BİR MİKTAR ALTIN ZİYNET EŞYASI ALARAK
BU MÜJDEYİ VERİR TAYYİBE HATUN ALLAH
HAMD ETTİKTEN SONRA
MADEMKİ BU ALTIN MİKTARI BENİM İÇİN ALDIN
BUNLARLA BENİM İÇİN İLKİLİKTE BİR KÜÇÜK
CAMİ YAPTIR DEYİP HÜSEYİN EFENDİ
BU CAMİ Yİ İNŞA ETTİRİR
RİHİ LARI SADIĞI OLSUN

Resim 14
Yalı Cami-Konak

Resim 15
Atike Hanım Sebili-Aydın

Resim 16
Cihanoğlu Cami-Aydın

